

CHURCHILL VAK'ASI (1836)

Yrd. Doç. Dr. NEDİM İPEK

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın başlarında üç kıtadaki geniş toprakları ile Avrupa'da hesaba katılması gereken bir kudreti temsil ediyordu. Buna rağmen devletin askerî gücü, iktisadî ve malî durumu eski devirlerle kıyaslanmayacak derecede zayıflamıştı. Bu zayıflığı, iç isyanlar, sürekli ve uzun savaşlar, merkezî idarenin otoritesini kaybetmesi, çağın teknik gelişmelerinden uzak kalma, dış müdahaleler ve kapitülasyonlar gibi sebepler artırmış ve hızlandırmıştı.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük iç ve dış mes'elelerle meşgul olmak zorunda kalmıştı. Devlet, bu mes'eleleri halledebilmek için içte bâzı ıslâhat teşebbüsleri ile bünyesini güçlendirmeye çalışırken, dışta da toprak bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli savaşlara girmişti. Bu ortamda, Osmanlı tebeasından bâzıları dinî ve millî istiklâl iddiâları ile isyan etmişler, Yunanistan Devleti kurulmuş ve Eflak-Buğdan ile Sırbistan Bâbiâli'nin hakiyetini sadece görünüşte¹ tanımışlardı. Diğer taraftan, 1830'da Fransa Cezayir'i işgâl etmişti. Osmanlı Devleti, büyük devletlerin politikaları ile kendisinden koparılan Mora ve Cezayir'in acısını henüz unutmadan Mehmed Ali Paşa'nın isyâmı ile karşılaşmıştı.

Osmanlı kuvvetlerinin Konya'da mağlup olması (21 Aralık 1832) ve olayların tahmin edilmeyen bir hızla gelişmesi üzerine II. Mahmud (1808-1839), valisine karşı Avrupa devletlerinden yardım istemişti. İstanbul'un hattâ devletin Mehmed Ali Paşa'nın güçlü idaresine geçmesi ihtimali, bölgede menfaatları olan devletleri harekete geçirmiş ve böylece Mısır mes'eleli devletlerarası büyük bir bunalım halini almıştı. Bu mes'elede, *Fransa dışında* büyük devletler, kendi menfaatları doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin yanında veya onu destekler bir siyaset içinde bulunmalarına rağmen, Rusya hariç, hiçbirisi doğrudan yardım yapmakta acele etmiyordu². Ancak Rusya'nın aktif siyaseti,

¹ Helmut Von Moltke, *Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 43.

² Bkz. Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 139-145.

İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirerek mes'elenin çözümü için daha etkili çalışmalarına sebep olmuş ve sonuçta, Kütahya Uzlaşması (5 Mayıs 1833) yapılmıştı. Diğer taraftan, II. Mahmud'un bu uzlaşma ile tatmin olmaması ve *Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstün durumu sürdürmek istemesi ve bu konuda İstanbul'a baskı yapması sonucunda 8 Temmuz 1833 tarihinde Hünkâr İskeleyi Andlaşması yapılmıştı*. Böylece, Rusya, Boğazlar ve Karadeniz'de nüfuzunun en yüksek zirvesine ulaşıyor ve Osmanlı Devleti üzerinde kurmayı düşündüğü himâye politikasını gerçekleştirmeye başlamış bulunuyordu. Bu nitelikleri taşıyan andlaşma, Fransa ve İngiltere'nin tepkisi ile karşılaşmıştı. Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırmaya çalışan İngiltere, bu tarihten itibaren bu siyasetini bir kat daha şiddetlendirmişti³. İngiltere'nin bu politikasına rağmen Osmanlı Devleti, Ahmed Fevzi Paşa vasisıyla Ruslarla yeni bir andlaşma imzaladı⁴ (17 Ocak 1834).

Hünkâr İskeleyi Andlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti tekrar sükûna kavuşmuştu. Bu ortamda, ıslâhat teşebbüsleri hızlandırılırken devletlerarası bâzı mes'eleler de siyasî müzakereler yoluyla halledilmeye çalışılıyordu. Nitekim, Bâbîâlî, Cezayir'in geri alınabilmesi için Fransa ve İngiltere nezdinde teşebbüse geçmişti⁵. Bu müzâkereler neticesinde Cezayir, Fransa'dan geri alınamadığı gibi Akdeniz'de Tahir Paşa kumandasındaki Osmanlı Donanması ile Fransız donanması çatışma noktasına gelmişlerdi. Fransa, 1836 yılında Cezayir ve hattâ Tunus hakkındaki niyetlerini açık bir şekilde belirtmeye başlamıştı. Burada ilginç olan nokta, Bâbîâlî'nin, İngiltere'den yardım talep etmemesidir.

Bu sükûn devrinde Osmanlı Devleti, bir taraftan da İngiltere ile yeni bir ticarî tarifinin tanzimi ve gümrük resmînin makûl ve münasib miktarda artırılması için teşebbüse geçmişti. Fakat, Târife Mes'alesi'nde İngilizlerin asıl gayesi, serbest ticarete engel teşkil eden "*Yed-i vâhid*" sistemini kaldıran bir andlaşmayı kabul ettirmektir. Bunu sağlamak için de münasebetlerinin ticaretten ibaret bulunduğu, ticaretlerine zarar geldiği takdirde siyasî münasebetlerin de kesileceğini ifadeden kaçınıyorlardı. Bu sebeplerden dolayı

³ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841, I. Kısım*, Ankara 1945, s. 146.

⁴ Yorga, *Osmanlı Tarihi*, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948, V, 378.

⁵ Bkz. Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul 1957, s. 35-47.

İngiltere Osmanlıların teklifine yanaşmıyor ve 1836 yılında da oyalama siyasetine devam ediyordu⁶.

1836 yılında Osmanlı Devleti, bir taraftan yukarıda izah edilen mes'elelerin halline çalışırken diğer taraftan da ecnebilerin ve gayr-i Müslim tebeanın ülkede çıkardıkları mes'elelerle meşgûl olmak zorunda kalmıştır.

Böyle bir hadisede, bir Hıristiyan genci anne ve babasının rızası olmadan İslâmiyeti kabul edince Fransız elçisi, bu şahsı Bâbîâlî'den geri istemişti. Bâbîâlî, kendi isteğiyle Müslüman olan birinin geri verilmesini mümkün görmeyerek bu isteği geri çevirince, henüz normale dönmeye başlayan münasebetleri bozmak istemeyen elçi, işin peşini bırakmak zorunda kaldı⁷.

Bir başka hadisede ise bir Türk hastahânesinde çalışan Prusyalı bir doktor, hastalara karşı kötü davrandığından hapsedilmişti. Bu duruma kızan doktorun arkadaşı, Kaptan Paşa'ya (Namık Paşa) hakaret etmeye kalkınca, Paşa tarafından yaranıp hapsedirildi. Bu hadise, Nisan 1836'da Bâbîâlî ile Prusya elçiliğini karşı karşıya getirdiyse de Akif Efendi, hadiseyi kapatmayı başardı⁸.

1836 yılının bu siyasî ortamında, İngiliz tüccarı W. Churchill bir Türk çocuğunu yaralayarak sonradan bir takım siyasî hadiselerin müsebbibi oldu. Bu olayı daha iyi ortaya koyabilmek için önce W. Churchill ve İstanbul'daki ecnebler hakkında kısaca bilgi vermek gerekir:

A - ÇÖRÇİL (WILLIAM N. CHURCHILL)'İN KİMLİĞİ VE İSTANBUL'DAKİ ECNEBİLER

1 - Çörçil'in Kimliği:

Çörçil, 1797 (1212) tarihinde Londra'da doğmuştur. Kendisine ait mühürde H. 1212⁹ tarihi kazılıdır. Çörçil'in 1840'dan sonra Osmanlı Devleti'nin

⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri 1580-1838*, Ankara 1974, I, s. 84-92.

⁷ Başbakanlık Arşivi (BA), İbnülemin Tasnifi-Hariciye (İEH), Nr. 1520: France gazetesinde neşredilen 20 Mayıs 1251 tarihli mektubun tercümesi; Orhan Koloğlu, *Miyop Çörçil Olayı*, "Ceride-i Havadis'in Öyküsü", Ankara 1986, s. 30.

⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, İstanbul 1300, s. 46-47; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 30.

⁹ BA-İrade-Hariciye (İH), Nr. 1239, Lef. 1: Çörçil'in istidâsı; BA, Cevdet-Maliye (CM), Nr. 8095: Ceride-i Havadis müdürü Çörçil'in arzı; BA, İrade-Dahiliye (İD), Nr. 4734, Lef. 2: Çörçil'in istidâsı.

hizmetine girdiği düşünülürse bu tarihin mührün kazılış tarihi değil, doğum tarihi olduğu şüphesizdir. Ayrıca yukarıda adı geçen hadisenin vukuunda (1836) 35-40 yaşlarında olduğu tahmini de¹⁰ bunu ispatlar mahiyettedir.

Çörçil'in Türkiye'ye ne zaman yerleştiğine dair kesin bir malumat bulunmamaktadır. İzmir'de neşredilen bir Fransız gazetesine göre 1816'da, İngiliz konsolosluğuna göre ise 1822'de¹¹ İzmir'e yerleşmiştir. Oğlu Alfred H. 1262 (1845-1846)'de Bâbîâlî'ye takdim ettiği istidâsında babasının yirmi yıldan fazla bir zamandır Türkiye'de olduğunu ifade etmektedir¹². Bu bilgilere göre Çörçil, 1816-1825 tarihleri arasında Türkiye'ye gelerek İzmir'de mekân tutmuş olmalıdır.

İzmir'de Beatrix (1803-?) adında bir İngilizle evlenmiştir. Alfred Black (1825-1870), Louisa (1833), Harriet (1838), Edvina (1840), Victoria (1841) ve Henry (?-1880) adlarında beş çocuğu olmuştur¹³.

1831-1833 tarihleri arasında İstanbul'da Amerikan diplomatik temsilciliğinde vazifeli idi. 1831'de konsolos yardımcısı olarak vazifeye başladı. Elçi Porter ile birinci tercüman W. B. Hodgson arasındaki geçimsizliklerden faydalanarak Hodgson'un yerini almaya çalışmıştır. Bu amaçla Ağustos 1833'te Amerika'ya müracaat etmiş, ancak bir netice alamadığı gibi, bulunduğu vazifeden de azledilmiştir¹⁴.

Bu hadiseden sonra Çörçil muhtemelen gazeteciliğe meyletmiştir. Nitekim, Adolphus Slade, Çörçil'i 1833'ten beri bir Londra gazetesinin muhâbiri olarak gösterir¹⁵. Çörçil de İngiliz elçiliğine verdiği İngiliz devleti tâciri imzalı takririnde kendisinden "*Curnal kâtibi*" olarak bahseder¹⁶. 21.05.1836 tarihli *Journal de Smyrne* gazetesine ve Amerikan konsolosuna göre de bir Londra gazetesinin muhâbiridir¹⁷. Fransız Elçisi Roussin, Jouanin Van Gaver, Arthur Alric ve A. Hamdi Tanpınar'a göre *Morning Herald* ve diğer bir *Tory*

¹⁰ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 18.

¹¹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 18-19.

¹² BA, İD, Nr. 1666: Alfred Churchill'in istidası.

¹³ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 128-129.

¹⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 20.

¹⁵ Arthur Alric, *Un Diplomate Ottoman en 1836 (Affaire Churchill)*, Paris 1896, s. 146.

¹⁶ BA, Hatt-ı Hümayun (HH), Nr. 47986-E: Çörçil'in İngiliz Büyük Elçiliği'ne verdiği takririn tercümesi (15.05.1836).

¹⁷ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 21.

gazetesinin muhâbiridir¹⁸. *France gazetesi* (13.06.1836), Enver Ziya Karal ve Niyazi Berkes'e göre de bir İngiliz gazetesinin İstanbul'daki muhâbiridir¹⁹. Buna karşılık, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*'ndeki vesikalarda Çörçil müste'men tâcir olarak gösterilmiştir. Ancak, 1840 yılından itibaren vesikalarda Çörçil'den bahsedilirken gazeteci deyimini kullanılmıştır²⁰. Akif Efendi de, Çörçil'den tâcir olarak bahsetmiş olup gazeteci lafını hiç kullanmamıştır. İngiliz elçiliği tahrirlerinde de tüccar deyimini geçmektedir. Orhan Koloğlu da, önemli İngiliz gazetelerinde yaptığı araştırmalarında, Çörçil'in gazeteciliği ile ilgili her hangi bir bahse rastlamamıştır²¹.

2 - İstanbul'daki Ecnebler:

Fetihten sonra, Anadolu, Rumeli ve Karadeniz ülkelerinden getirilen Müslim ve gayr-i Müslimler şehre yerleştirilmek suretiyle İstanbul'daki nüfusun artırılmasına çalışılmıştı. Müslümanlar, Aksaray, Laleli, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Fatih, Atikali, Şehzadebaşı, Süleymaniye ve Dizdariye mahallelerine, gayr-i Müslimler, Marmara, Haliç ve Surlara bakan çevrelere, ecnebler ise Beyoğlu ve çevresine yerleştirilmişlerdi²².

İstanbul'da ikamet etmeye karar veren diplomat, tüccar, maceraperest, gemici, işçi ve işsiz Avrupalılardan müteşekkil ecnebler hayatlarını Beyoğlu'nda geçirirlerdi. Beyoğlu sakinleri hangi dinden olurlarsa olsunlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, kendilerine mahsus gelenekleri, hal ve hareketleriyle apayrı bir mahalle meydana getirmişlerdi. O kadar çok mes'ele çıkarıyorlardı ki, Bâbîâlî ve vilâyetlerdeki memurlar, Beyoğlu'ndan kaynaklanan bir ticaret, diplomasi ve misyonerlik faaliyetlerinin mes'eleleri ile uğraşır olmuşlardı²³.

3 Ağustos 1831 Pazar günü Çukur mahallesinde çıkan yangın, tulumacıların çok çalışmasına rağmen şiddetli rüzgârla büyüyerek onbeş saat kadar devam etmişti. Bu yangında Dörtiyolağzı, Taksim, Tatavla Aynalıçeşme semt-

¹⁸ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 21; Jouanin - Van Gaver, *La Turquie*, Paris 1840, s. 427; Arthur Alric, *Aynı eser*, s. VII; A. Hamdi Tanpınar, "Akif Paşa", *İslâm Ansiklopedisi* (İA), İstanbul 1941, I, 243.

¹⁹ BA, İEH, Nr. 1520: *France gazetesi* tercümesi (13.06.1836); Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1976, V, 189; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s. 255.

²⁰ BA, İD, Nr. 741.

²¹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 21.

²² İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul 1986, s. 198 vd.

²³ İlber Ortaylı, *Aynı eser*, s. 198.

lerinde bulunan elçilik binaları ile pek çok ev ve dükkân yandı ve bir çok kişi açıkta kaldı²⁴. Yangında zarar gören ve meskensiz kalan ecnebilerin reâyâ hânelerine ve hattâ Müslümanların kiralık evlerine geçici olarak yerleşmelerine izin verildi²⁵. Böylece, ecnebler, kısa bir müddet sonra eski mekânlarına dönmek şartıyla Beşiktaş, Kasımpaşa ve Üsküdar'daki Türk mahallelerine iskân edildi. Ancak aradan bir iki sene geçmesine rağmen Türk mahallelerinden ayrılmamaları mahalle sakinlerinin tepki ve şikâyetlerine sebep oldu.

Ecneblerden şikâyetin başında, "*Poliçya*" adı verilen şehir nizamına aykırı olarak izinli izinsiz, olur olmaz yerlerde avlanmaya kalkmaları, sokaklarda sakınmadan silâh kullanmaları ve bâzen hayvanları vurmaları geliyordu. İkinci bir şikâyet konusu ise, ecneblerin gece geç vakitlere kadar oturmaları, içkili eğlenceler tertip etmeleri ve kumar oynamaları idi²⁶. Müslümanların hayat tarzına tamamen ters olan bu durum, ecneblere karşı bir hoşnutsuzluğun meydana gelmesine sebep oldu. Çörçil de bu şekilde hareket eden ecneblerden biriydi. Bir kaç kere şehir nizamına aykırı harekette bulunmuşsa da kendisine herhangi bir cezaî müeyyide tatbik edilmemişti.

Avrupalıların kendilerine tanınan imtiyâzlardan faydalanarak kanunlara aykırı hareket edecek kadar serbest davranmaları Müslümanların şikâyetlerine sebep oluyordu. Âsâyîş ve güvenlikten sorumlu zabıta kuvvetleri de ecneblerden şikâyetçiydi. Hattâ, suçlu olanlar karakol veya mahkemeye götürülmek istenince bâzen askerlerin tüfeklerini kıracak kadar ileri gidebiliyorlardı. Bu yüzden zabıta kuvvetleri zor kullanmak durumunda kalabiliyorlardı²⁷.

Ecneblerin bu davranışlarına rağmen, Kadıköy'de ikamet eden reâyâ ve Müslümanlar evlerini ecneblere fahiş fiyatla kiraya veriyor hattâ mülkiyetini satıyorlardı²⁸. Oysa, İslâm ahali ve reâyâ ile ecneblerin aynı mahallede bir arada oturmaları ve Müslümanlara ait evlerin ecneblere satılması caiz değildi. Bu nedenle söz konusu satışlar durdurulurken ecneblerin en kısa zamanda eski mekânlarına gönderilmesine karar verildi²⁹.

²⁴ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, İstanbul 1292, III, 161; IV, 105-107. *Takvim-i Vekayi*, 20 Cemaziyellevvel 1247, sayı. 1; Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1960, V, 2721.

²⁵ BA, HH, Nr. 32520.

²⁶ BA, HH, Nr. 40758; Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 139.

²⁷ BA, HH, Nr. 40750: Akif Paşa'nın arz tezkiresi.

²⁸ BA, HH, Nr. 35688.

²⁹ BA, HH, Nr. 35688.

Fransız ve İngiliz elçileri, Müslüman mahallelerinde ikamet eden Fransız ve İngiliz tebaasının çokluğundan dolâyı, bunların hemen eski yerlerine yerleştirmelerinin mümkün olamayacağı gerekçesiyle uygulamanın gelecek bahara kadar tehirini rica ettiler³⁰. Rus elçisi de ecnebilerin altı aylık veya birer yıllık kiralarını ev sahiplerine peşin verdiklerinden, bunların bu gibi yerlerden çıkarılmalarının güç olduğu ve ev sahiplerinin aldıkları paraları iade etmekte zorlanacaklarından bahisle biraz mühlet istemişti³¹. Diğer elçiliklerin de aynı isteklerde bulunmuş oldukları anlaşılmaktadır.

Bâbiâlî, ecnebilerin eski mekânlarına hemen gönderilmesi durumunda bâzı karışıklıklara ve elçiliklerin itirazına neden olacağını sezdiğinden, işin tedricen icrasına karar verdi. Buna göre, kendilerine gösterilen mahallelerde ev tedarik edenler hemen gidecek, önceden kaide olduğu üzere işsiz güçsüzler memleketlerine gönderilecek ve mazeretleri sebebiyle buldukları yerlerde ikamet edeceklere üç ay mühlet verilecekti³².

Netice olarak, ecnebilerin büyük bir çoğunluğu Beyoğlu'na döndü. Çörçil, Kadıköy'e yangın nedeniyle gelmediği için ikamet süresi Kapdan-ı Derya Vekili Ahmed Fevzi Paşa tarafından üç ay uzatıldı³³.

B - ÇÖRÇİL MESELESİ VE İNGİLİZ ELÇİLİĞİNİN FAALİYETİ

1 - Çörçil Meselesinin Ortaya Çıkışı:

8 Mayıs 1836 günü Çörçil, oğlu ve bir arkadaşı ile birlikte ava çıkmıştı. Çocukların oyun oynadığı ve hayvanların otlatıldığı bir yerde avlanan Çörçil, 80-100 adım mesafedeki bir hedefe ateş etti. "Miyop"³⁴ olması nedeniyle Defterhâne kâtiblerinden Necati Efendi'nin küçük oğlunu vurduğunu farketmemişti.

Üsküdar Kadısı tarafından hazırlanan hadise ile ilgili ilâmda Çörçil'in kuzuya ateş ettiği ifade edilirken; Çörçil, İngiltere elçiliğine verdiği takrinde, kendisinin bildircına ateş ettiğini ve hattâ vurduğunu iddiâ etmekte-

³⁰ BA, HH, Nr. 40836-A: Fransız elçisi tarafından tercüman La Pierre'e verilen talimâtname sûretinin tercümesi; BA, HH, Nr. 40753.

³¹ BA, HH, Nr. 40753.

³² BA, HH, Nr. 40758.

³³ BA, Cevdet-Hariciye (CH), Nr. 4007; Akif Paşa, *Tabıra*, s. 6.

³⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 21.

dir³⁵. Neticede Necati Efendi'nin küçük oğlu sekiz yerinden yirmi kadar saçma ile yaralanmıştır. Çörçil, avlanma yasağı olan bir yerde ve av mevsiminin geçmiş olmasına rağmen avlanması, bir çocuğu yaralaması ve şehir nizamını bozması nedeniyle suçlu görülüyordu.

Çörçil, yaralı çocuğun yanına vardığında etraftan gelenler tarafından sarılmış olduğunu gördü. Bunların arasında Necati Efendi'nin büyük oğlu da vardı. Kadıköy sakinleri daha önce bu gibi hareketlerden şikâyetçi olmuşlardı. Yine de bu gibi davranışların devam etmesi ve Çörçil'in suçunu kabul etmemesi üzerine Müslümanlar, kendileriyle alay edildiği fikrine kapıldılar. Bu nedenle Çörçil dövülmek istendiyse de orada bulunan ihtiyarlar, buna engel oldular. Çörçil'in tüfeği elinden alındı ve zabtiyeye haber verildi. Çeyrek saat sonra bir mülâzım, bir çavuş, bir onbaşı ve üç dört asker geldi³⁶.

Çörçil, müfrezeyi görünce işin ciddiyetini anladı ve Üsküdar karakoluna gitmeden hadiseyi gözdağı vererek kapatmak istedi. Mülâzıma, müste'men tüccar ve önemli bir şahsiyet olması nedeniyle serbest bırakılması gerektiğini ima etti³⁷. Suçlu olduğu halde direnmesi, hattâ gözdağı vermeye kalkması, kendisine duyulan tepkiyi artırdığından orada hafifçe hırpalanmış olması ihtimal dahilindedir.

Zabtiyeler tarafından Üsküdar'daki Ahmed Fevzi Paşa'nın Kethüdâsının huzuruna çıkarılan Çörçil, orada da serbest bırakılmak için "Curnal kâtibi" (gazeteci) olarak Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetler etmiş olduğunu beyan etmiştir. Bu sözlere değer vermeyen Kethüdâ, kendisini Kadı'nın huzuruna çıkarılmak üzere kavaslara teslim etmiştir³⁸. Oysa Çörçil, konsolosluk mahkemesinde muhakeme olunmak istiyordu³⁹.

Üsküdar Kadısı, bir sonuca varabilmek için yaralı çocuğun yanına bir hekim gönderirken, Çörçil de Bâbiâli'nin hapishânesi olan Tomruk'ta gözaltına alınmak üzere bir kavasla yola çıkarıldı. Bu sırada Çörçil, kavasın izniyle durumunu belirten bir tezkire yazıp İngiliz elçiliğine gönderdi⁴⁰. Hadise günü akşam üzeri İstanbul'a getirilen Çörçil, Hariciye nazırının ne yapılacağına karar vermesine kadar Tomruk'ta gözaltına alındı. Diğer taraftan,

³⁵ BA, HH, Nr. 47986-E; Akif Paşa, *Tabıra*, s. 7.

³⁶ BA, HH, Nr. 47986-E.

³⁷ BA, HH, Nr. 47986-E.

³⁸ BA, HH, Nr. 47986-E.

³⁹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 33.

⁴⁰ BA, HH, Nr. 47986-E.

Üsküdar Kadısı'nca hazırlanan "ilâm" Hariciye nazırına gönderildi. Nazır Akif Efendi, bir müste'men tüccarın av mevsimi geçtiği halde korkusuzca avlanırken çocuğu yaralamasını ve devlet için mühim ve lüzumlu olan şehir nizamını bozmasını, daha çok edepsizlikler yaparak asâyişi ihlâl etmesini, ecnebilerin hoşnut ve serbest tutulması için kendi halkını sıkıntı içine sokmanın geleneğe ve mantığa aykırı olduğunu düşündüğünden, sanığın Tersâne-i Âmire'de habsolunmak üzere Kapdan-ı Derya Vekili Müşir Ahmed Fevzi Paşa'ya gönderilmesine karar verdi⁴¹. Böylece, hadisenin tahkikine kadar Çörçil, suçunun büyük olması nedeniyle Tersâne-i Âmire mahbesinde 9.5.1836 günü gözaltına alındı.

2 - İngiliz Elçilik Tercümanlarının Tutumu:

İngiliz Elçisi Ponsonby, hadiseyi duyar duymaz elçilik tercümanlarından Küçük Pizani vasıtasıyla Akif Efendi'den Çörçil'in serbest bırakılmasını talep etti. Çörçil'in suçunun büyük olması ve yaralı çocuğun durumunun henüz belli olmaması sebebiyle elçiliğin bu isteği reddedildi⁴². Daha sonra Akif Efendi'yle görüşen İngiliz elçilik baş tercümanı Büyük Pizani (Frederik) de aynı cevapla karşılaştı. Bununla birlikte, Çörçil'in dövüldüğünü iddia eden baş tercüman yaralı çocuğun sağlık durumu belli olduktan sonra verilecek cezayı kabul edeceklerini taahhüd etti. O ana kadar Çörçil'in dövüldüğünden haberdar olmayan Akif Efendi, sanığın serbest bırakılması için baş tercüman ve Esvâbcı Mehmed Ağa vasıtasıyla Ahmed Fevzi Paşa'ya haber yolladı⁴³.

Ahmed Fevzi Paşa, Hariciye nazırının tezkiresi olmaksızın Çörçil'i serbest bırakmaya yanaşmamıştı. Bu durum karşısında Büyük Pizani böyle bir tezkireyi Akif Efendi'den talep etseydi, kuşkusuz tezkire verilir ve hadise başlamadan biterdi. Tercüman bunu yapacağı yerde meseleyi başka mecralara dökerek bir tutum ile "Beyoğlu mahfillerinde" faaliyet göstermeyi tercih etmiştir.

Elçiliklerin baş tercümanı başkalarının nazarında çok önemli ve itibarlı bir şahsiyettir. Elçinin himayesinde olan şahıslar, baş tercümanı kendilerinin hâimleri sayarlardı. Türk mahkemelerinin hükmünden kaçmak, Türk kanunlarından kurtulmak isteyen ona sığınırdı. İstanbul'daki elçiliklerden

⁴¹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 8.

⁴² BA, CH, Nr. 4007; Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 8.

⁴³ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 8-9.

herhangi biriyle işi bulunanların hepsi ona itibar ederdi⁴⁴. Öyle anlaşılıyor ki, Büyük Pizani söz konusu otorite ve saygınlığını kaybetmemek azmindedir. Oysa, Beyoğlu kamuoyu, Çörçil'in serbest bırakılmasını temin edemeyen İngiliz elçilik tercümanlarının aleyhine sözler sarfetmeye başlamıştı⁴⁵. Bu ortamda iş biraz uzayınca, baş tercüman otoritesini korumak telaşına kapıldı. Bu nedenle Büyük Pizani, Beyoğlu'nda İngiliz tüccarları ve Divân-ı Hümâyûn tercümanı İstefanaki Vogovidis'in fikirlerini aldıktan sonra Ponsonby ile görüşmek üzere İngiliz elçiliğine gitti⁴⁶.

Büyük Pizani, bu faaliyetlerden sonra aynı gün akşam üzeri, tercüme odası kâtiblerinden Halis Efendi ile oturmakta olan Akif Efendi'nin yanına geldi. Daha içeri girer girmez hakâret-âmiz sözler sarfetmeye başladı⁴⁷. Akif Efendi, tercümanın bu davranışından Ahmed Fevzi Paşa'nın, Çörçil'i serbest bırakmadığını sezinlemişti. Ancak, bir devlet adamı sıfatını taşıdığı için Paşa'nın fikrine saygı duyması gerekiyordu. Nitekim bu müzâkerede, Ahmed Fevzi Paşa'yı ve Üsküdar Kadısı'nın konu ile ilgili verdiği "ilâmı" savunmuştur. Akif Efendi'nin kararlılığını gören ve isteklerini kabul ettiremeyen tercüman, ne yapacağını şaşırды ve itidâlini kaybetti⁴⁸. Üsküdar Kadısı'nın "ilâmı" hakkında ağır bir lisan kullanarak, "bu boktan yalan ilâma mı inanacağız?" demek cür'etini gösterdi⁴⁹.

Akif Efendi, *Tabsıra*'da tercümanın "ilâm" hakkında ağır bir lisan kullandığını belirtirerek⁵⁰ sarfedilen sözün çirkinliğini açıkça aksettirmekten kaçınmaktadır. Büyük Pizani de Ponsonby'ye verdiği takrirden Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin gerçekleri ifâde etmeyen "ilâm"a itibar edip Çörçil'i hapsedirmesinin andlaşmalara ters düştüğünü ve zabtüyeler ile Hariciye nazırının uygunsuz davranışları karşısında kendisini tutamayıp, "ilâm" hakkında çok kötü bir lisan kullandığını bildiriyordu⁵¹.

Akif Efendi, tercümanın yaptığı hakarete rağmen ağırbaşlılığını ve devlet adamı olma sıfatını taşıdığı için olayı sükûnetle karşılamıştır. Hariciye nazırı ile tercüman arasında bir anlaşma sağlanamayınca, o ana kadar sessiz kalan Halis Efendi söz alarak Avrupa hukukundan bahsetmek istemiştir.

⁴⁴ Adolphus Slade, *Türkiye Seyyahatnâmesi, Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seferi*, Çev. A. Rıza Seyfioğlu, İstanbul 1945, s. 152-153.

⁴⁵ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 40.

⁴⁶ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 37.

⁴⁷ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 10.

⁴⁸ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 140.

⁴⁹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 39.

⁵⁰ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 10.

⁵¹ BA, HH, Nr. 47986-B : İngiliz elçilik tercümanı Büyük Pizani'nin Ponsonby'ye verdiği takririn tercümesi.

Avrupa, Türkleri medenî milletler camiasından saymadığı için tercüman, "o size göre değildir" cevabıyla çekip gitti⁵².

Büyük Pizani, Avrupa mantığıyla Türklerin medenî milletler safında sayılamayacağını, bu nedenle Türklere milletlerarası hukuka göre davranılmadığını ima etmişti. Büyük Pizani kendi durumunu kurtarmak için giriştiği hareketlerle hadisenin çözüm yolunu tıkıyor ve kullandığı lisan ile işi devlete ve hususiyetle Türk adli teşkilâtına hakarete kadar vardıyordu. Böylece, hadise adı bir zabıta vakası olmaktan çıkarak, siyasî bir mahiyet kazanmaya ve elçi ile nazır arasındaki münasebetlerin koparılmasına doğru ilerlemeye başlıyordu.

3 - İngiliz Elçisi Ponsonby'nin Faaliyeti :

Büyük Pizani'nin raporları ile hâdise hakkında bilgi sahibi olan İngiliz elçisi Ponsonby, hakikati tahkik etmeksizin 10 Mayıs 1836 tarihli bir notayı Hariciye nezaretine, Seraskerliğe ve Sadârete ayrı ayrı takrirler ile bildirilmiştir⁵³. Ponsonby, bu nota ile bir İngiliz tebaasının hukukuna tecavüz ettiği gerekçesiyle Akif Paşa ile resmî münasebetin kesildiğini ifade ediyordu⁵⁴. Böylece elçi, Bâbîâlî ile münasebetlerini sürdürürken Hariciye nazırını muhabereyi kesiyordu. Yani Osmanlı hükümetini tanıyor, ama onun bir nazırını tanımıyordu. Bu ise şimdikiye kadar devletlerarası münasebetlerde rastlanmamış bir tutumdu.

Büyük Pizani bu notayı 11 Mayıs 1836 tarihinde Akif Efendi'ye verdi⁵⁵. Bu sırada Çörçil'in tahliyesi hususunda ihmallerden bahsederek zimmen Ahmed Fevzi Paşa'yı tenkid etti. Oysa Çörçil, yaralı çocuğun sağlık durumu kesinlik kazanıncaya kadar tutuklu kalacaktı. Eğer çocuk iyileşirse Çörçil, içerde kaldığı süre cezasına sayılıp serbest bırakılacak, aksi takdirde muhakeme edilmesi gerekcekti. Buna rağmen tercümanın direnmesi, kendisi ile Akif Efendi arasında sert tartışmaların çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim tercümanın, Ponsonby'ye verdiği takririnde ve Fransız elçisinin 29.5.1836 tarihli raporunda⁵⁶ birincisi kadar sert tartışmaların olduğu belirtilmektedir. Ancak, Akif Efendi, Büyük Pizani ile aralarında tekrar bir tartışmanın çıktı-

⁵² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 11.

⁵³ BA, CH, Nr. 4007.

⁵⁴ BA, HH, Nr. 47986-C: Ponsonby'den Hariciye nazırına takrir tercümesi (28 Nisan 1251).

⁵⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 11.

⁵⁶ BA, HH, Nr. 47986-B Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 43.

ğından bahsetmez. Bundan da anlaşılacağı üzere Akif Efendi bu tartışmaya önem vermemiştir. Böylece Ponsonby - Büyük Pizani ikilisinin muhtemel bir tuzağına düşmemek istemiş ve durumu hemen Ahmed Fevzi Paşa'ya bildirilmişti.

İngiltere elçisi, baş tercümanı Büyük Pizani'ye hitaben yazdığı mektupta olayla ilgili tutumunu benimsediğini, Üsküdar Kadısı'nın hazırladığı ilâm hakkında kullandığı lisandan dolayı af dilememesini istiyor ve "*Siz, İngiltere Devleti'nin dâvâsı için çalıştıkça sizin dâvânız benimdir*" diyordu⁵⁷. Böylece, Ponsonby, Büyük Pizani'nin bütün davranışlarını tastik ettiği, hattâ "ilâm" için kullandığı ağır, hakaret-âmez sözleri dahi benimsediği ve bunda özür dilinecek bir husus görmediği anlaşılmaktadır.

Ponsonby, Çörçil'in Akif Efendi'nin emriyle dövülmediğini bilmesine rağmen kendisini şu hususlardan dolayı suçluyordu⁵⁸.

1 - Tercüman Küçük Pizani, Akif Efendi'den elçiliğin konu ile ilgili fikrini öğreninceye kadar Çörçil'in tutuklanmamasını istemesine ve Akif Efendi, Çörçil'in Kadıköy'de maruz kaldığı muameleden haberdar olmasına rağmen Çörçil habsedilmiştir. Halbuki Çörçil'in zabtîyeler tarafından şiddetle dövüldüğünden tutuklanmaması gerekiyordu.

2 - Çörçil'in, iki devlet arasındaki andlaşma hükümlerine göre elçi ve konsolos hazır bulunmadıkça muhakeme edilemeyeceği ve adı suçluların bulunduğu Tersane mahbesine gönderilemeyeceği, aksi takdirde andlaşmalardaki ilgili maddelerin engellenmiş olacağı Akif Efendi'ye bildirilmiştir.

3 - Hiç kimseyi işlediği suçtan dolayı cezadan kurtarmak azminde olunmadığı elçilik tarafından bildirilip, Çörçil'in mahkûm olmazdan evvel hadisenin tahkiki istenmiştir.

4 - Akif Efendi'nin herkesten evvel andlaşmalara saygı gösterip andlaşmalara aykırı hareket eden Kadıköy zabtîyelerinin cezalandırılmasını talep etmesi gerekiyordu.

Bu iddialardan da anlaşılacağı gibi elçi hadiseyi saptırmaktadır. Zira Çörçil, hadisenin psikolojik baskısı altında kalan Kadıköy sakinleri tarafın-

⁵⁷ BA, HH, Nr. 47986-Ç : İngiliz elçisinin Büyük Pizani'ye verdiği taktirin tercümesi (30 Nisan 1251).

⁵⁸ BA, HH, Nr. 47986-D.

dan hırpalanmış olabilirdi. Bunların andlaşma şartlarını bilmesi beklene-
mezdi. Ponsonby'nin de daha önce kabul ettiği gibi Çörçil'in Hariciye nazı-
rının emriyle dövülmüş olduğu iddiâsı doğru değildi. Akif Efendi, sanığın
dövüldüğünden haberdar olur olmaz serbest bırakılması için teşebbüse
geçmişti.

Andlaşmaların ihtiva ettiği manâya göre muhakeme, suçlunun cezalan-
dırılarak hapsedilmesidir. Oysa, Üsküdar mahkemesinin hazırladığı "ilâm"
Çörçil'in suçunu ihbardan ibaretti. Dolayısıyla, Çörçil'in andlaşmalara mu-
gayir muhakeme edilmiş olması söz konusu olamazdı.

Çörçil ağır bir suç ile itham edildiğinden hadise tahkik edilinceye kadar
sanık olarak Tersane'de habsine karar verilmişti. Tercüman Büyük Pizaninin
münasebetsiz tutumu da bu kararın alınmasına tesir etmişti. Dolayısıyla,
Hariciye nazırının Çörçil'i tutuklatması andlaşmalara mugayir bir tutum de-
ğildi.

Elçinin iddiâlarından birisi de Ahmed Fevzi Paşa'nın andlaşmalara mu-
gayir olarak Çörçil'i serbest bırakmamasıydı. Oysa, yaralı çocuğun durumu-
nun ne olacağı henüz anlaşılmamıştı. Ayrıca, Akif Efendi'den de bir tezkire
gelmemişti. Bu durumda Çörçil'in serbest bırakılması beklenemezdi.

Çörçil'in serbest bırakılmasını sağlayamayan Ponsonby, bu sefer Büyük
Pizani vasıtasıyla Sadrıazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya müracaat etti.
Burada dikkati çeken husus Ponsonby'nin, Sadrıazama karşı hürmette kusur
etmemesi hususunda tercümanı ikâz etme ihtiyacını duymasındı⁵⁹.

Tercümanlar, Sadrıazamın huzuruna çok acele hususlar için çıkıp ancak
bir kaç dakika durabiliyorlardı. Bu geleneğe rağmen, Sadrıazam, Büyük
Pizani'yi kabul edip onun yanında verdiği takriri okumuştur. Bu takrir ile
Ponsonby, Akif Efendi ve zabtiyelerin Çörçil'e yaptıkları muameleden şikâ-
yetçi oluyor ve tarziye verilmesini istiyordu. Sadrıazam, hadisenin hallini
Mülkiye Nazırı Pertev Efendi'ye havale etti. Bunun üzerine tercüman,
Mülkiye Nazırı Pertev Efendi ve Serasker Hüsrev Mehmed Paşa ile görüştü.
Büyük Pizani bu müzâkerelerde Osmanlı Devleti'nin tarziye vermemesi ha-
linde İngiltere'nin bu duruma tahammül edemeyeceğini ifade ediyordu.

⁵⁹ BA, HH, Nr. 47986-Ç.

4 - Tercüman Küçük Pizani'nin Faaliyeti :

Küçük Pizani, 11 Mayıs 1836 günü yanında hekimler olduğu halde Çörçil'i ziyaret için Tersane'ye gitti. Tercüman, nöbetçinin ziyaret için izin kâğıdı istemesi üzerine Ahmed Fevzi Paşa'ya müracaat etti. Bu sırada Paşa'nın huzuruna çıkan Üsküdar Muhâfızı'nın bir adamı yaralı çocuğun durumunun gayet ağır olduğunu bildirdi⁶⁰.

Küçük Pizani bu gibi haberlerin Ruslar tarafından maksadlı olarak yayılmasından şüphelenir. Ona göre Ruslar, Çörçil'in suçunu büyüterek Akif Efendi'nin hareketlerinin yerinde olduğunu göstermek istiyorlardı. Bunun üzerine tercüman, durumu tahkik etmek için yaralı çocuğu görmek istedi. Bu istek herhangi bir engelle karşılaşmadan kabul edildi.

Bir zabtiye ile birlikte Necati Efendi'nin Kadıköy'deki evine giden tercüman, yaralı çocuğu gördü. Tercümanın müşâhedesine göre, çocuğun sağ ayağında onbeş, sol ayağında beş altı, sol elinde bir ve karnında bir saçma yarası olup, söylenilenin aksine durumu iyiydi. Küçük Pizani, daha sonra kaleme aldığı raporunda⁶¹ çocuğun yarasının söylenildiği kadar ağır olmadığını ifâde ederken, Türk makamlarının hazırladığı raporların asılsızlığını, çocuğun durumu belli olmaksızın sanığın bırakılmayacağı kuralının geçerli olamayacağını ve Çörçil'in boşuna hapiste tutulduğunu ima ediyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Küçük Pizani de "ilâm"ın asılsızlığını ispata çalışmaktadır. Oysa, Türk makamları "ilâm"ı maksadlı hazırlamış olsalardı ve çocuk "ilâm"da ifâde edildiği gibi yaralı olmasaydı tercümanın yaralı çocuğun evine gitmesine kesinlikle müsaade etmezlerdi. Bu müsaade bile devlet ricâlinin kötü niyeti olmadığını göstermeye kifâyet edecek bir delildir. Ayrıca çocuğun tehlikeyi atlattığı Türk makamlarınca tespit edilince; Çörçil, 12 Mayıs 1836 günü akşam saatlerinde serbest bırakıldı.

5 - İstanbul'daki Elçiliklerin Tutumu:

Ponsonby, Akif Efendi'yi makamından azlettirmeye karar vermişti. Bunu temin için diğer elçilerin desteğini almayı tasarladı. Bu nedenle elçilerin en kıdemlisi olan Fransız Elçisi Roussin'i durumdan haberdar etti. Bunun üzerine, Fransız elçisi 12 Mayıs 1836 tarihli takririyle, andlaşmaların himâyesi altında bulunan Fransız tebaasına cebri hareketlerin yapılmaması için

⁶⁰ BA, HH, Nr. 47986-B.

⁶¹ BA, HH, Nr. 47986-A: A. Pizani tarafından Ponsonby'ye verilen takririn tercümesi (2 Nisan 1251).

Hariciye nezareti tarafından müessir tedbirlerin alınmasını istedi⁶². Öte yandan, Fransız elçisi, diğer elçileri de bu usûle davet etti. Nitekim Rusya, Avusturya ve Prusya elçileri, Bâbîâlî'ye ayrı ayrı takrir gönderdiler (13 Mayıs 1836). Bu takrirler ile andlaşmaların himayesi altında bulunan bir ecnebinin istemeyerek bir kazaya neden olduğu için dövülüp zindana atılmasının andlaşmalara uymadığı, bu gibi davranışların Avrupa ile mevcut olan dostluğu bozabileceği ikaz edilerek, bu gibi davranışların tekrarlanmaması için lüzumlu tedbirlerin alınması isteniyordu⁶³.

Avrupa devletleri, kapitülasyon hakkında aralarında ittifak sağlamışlar ve verdikleri takrirlerle kapitülasyonların bozulmasına hiçbir zaman râzı olmayacaklarını göstermek istemişlerdi. Ancak daha ileri bir adım atmamaları gibi hareketlere mani olunmasını istemekle yetinmişlerdi. Özellikle İngiliz elçisinin Akif Efendi ile münasebetini kesme tavrını doğru bulmuyorlardı. Oysa Ponsonby, İngiltere'ye yolladığı 15 Mayıs 1836 tarihli raporda elçilerin, kendisini tamamen desteklediklerini ifâde ediyordu⁶⁴.

Rusya elçiliği, verdiği protestonun amacını, İstanbul'da andlaşmaların himayesi altında bulunan Avrupalıların şiddet ve kuvvete dayalı muamelelere maruz kalmalarını engellemek, Osmanlı Devleti ile dost devletler arasındaki andlaşmaların muhafazasını sağlamak ve bu tarzdaki muamelelerin bundan böyle tekrarını men etmek olarak gösteriyordu. Akif Efendi'nin Rus tüccar ve tebaasının işlerine sarf ettiği çabalardan Rus elçiliği hoşnuttu⁶⁵. Prusya elçisi, Fransız elçisinin teklifi üzerine verilen protesto takririnin Hariciye nazırından şikâyet manâsına gelmediğini, aksine kendisinden memnun olduklarını beyan etmiştir. Avusturya ve Fransız elçileri de aynı görüşte olduklarını Bâbîâlî'ye bildirmişlerdir⁶⁶. Diğer taraftan Avusturya elçiliğine ait bir takrirden⁶⁷ anlaşıldığına göre, Hariciye nazırı, Avusturya elçiliğine verdiği takrir ile, Osmanlı memleketinde sakin ecnebilere karşı şiddet kullanılmaması için

⁶² BA, HH, 40834-D : Fransız elçisinin Hariciye nazırına takriri (12 Mayıs 1836).

⁶³ BA, HH, Nr. 40834-B : Rus Elçisi Boutenef'in Hariciye nazırına verdiği takrir (13 Mayıs 1836); BA, HH, Nr. 40834-C : Prusya Elçisi Koniksmarck'ın Hariciye nazırına gönderdiği takrir (13 Mayıs 1836) ; BA, HH, Nr. 40834-E : Avusturya elçisi tarafından Hariciye nazırına gönderilen takrir (13 Mayıs 1836).

⁶⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 57.

⁶⁵ BA, HH, Nr. 40834-A : Rusya elçisi tarafından sefaret tercümanı Harçerli Bey'e verilen talimnâme tercümesi.

⁶⁶ BA, CH, Nr. 4007; BA, HH, Nr. 40750 : Akif Paşa'nın arz tezkiresi.

⁶⁷ BA, HH, Nr. 40834-A.

müessir tedbirler alınacağını bildirmiştir. Avusturya elçiliği, Akif Efendi'den şikâyetçi olmadığı için bu cevapla yetinmiştir⁶⁸.

6 - Hadise Karşısında Beyoğlu ve Basın:

Olayın cereyan ettiği ilk günlerde Beyoğlu'ndaki yorumlar, Büyük Pizani'yi suçlu göstermekte ve Çörçil'in Osmanlı Devleti nizâmlarına aykırı davrandığı ifade edilerek Türkleri savunma eğilimi daha ağır basmaktaydı.⁶⁹ Ancak, olaylar geliştikçe ve İngiltere elçiliğinin çabaları sonucu bu kanaat ve düşünceler İngiltere'nin lehine değişmeye başladı.

Elçi ve tercümanların çabaları sonucunda ecnebler, hakaretin kendilerine yapıldığı fikrine kapıldılar ve bu konuda bir çok rapor ortaya çıktı⁷⁰. Çörçil'i ziyaret eden ecneblerin müşâhedeleri, Beyoğlu kamuoyunun ve Avrupa basınının İngiliz elçiliğinin yanında yer almasını sağladı.

Söz konusu ziyaretçilerden A. Slade, Çörçil'in zindana atılmış olduğunu iddiâ etmekteydi. Ona göre bu durum, İngiltere'nin beş yıl önceki saygınlığının yok olduğunu gösteriyordu⁷¹. Amerikalı gemi mühendisi Rhodes ise, Çörçil'in yediği dayaklar neticesinde çok hasta olduğundan ve hapishânenin korkunçluğundan bahsediyordu⁷². Halbuki o devirde, Türk hapishâneleri çağdaşları ile mukayese edilecek olursa Rhodes'in teşhisi hiç de doğru olmaz. Nitekim, daha bir kaç sene önce A. Slade, tersâne mahbesi hakkındaki müşâhedelerini şöyle dile getiriyordu: *Tüyler ürpertici iğrenç bir zindan yerine, sükûnetli ve pek intizamlı bir hapishâne görünce en büyük hayal kırıklığına uğradım. Sizi temin ederim ki, Fransa'nın Tulon tersânesindeki kürek mahkumları İstanbul'daki mahbûslardan ve esirlerden yüz kat daha fena bir haldedir... Ayrıca, İstanbul tersâne zindanında bir kilise ve bir de sinagog vardır...*⁷³ Öte yandan, Çörçil'in tedavisi yapılıyor, her türlü ihtiyacı karşılanıyor, isteyen ziyaretine gidebiliyordu. Hem zindanda değil sanıklar arasındaydı. Ama, Porsonby'nin iddiâlarının doğrulanması için özellikle zindanda olduğu iddiâ ediliyordu.

⁶⁸ BA, HH, Nr. 40834-H : Avusturya elçisinin Hariciye nazırına verdiği takdir (evahir Muharrem 1252).

⁶⁹ Gazete haberleri için bkz. Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 40.

⁷⁰ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 144.

⁷¹ Arthur Alric *Aynı eser*, s. 144.

⁷² Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 47.

⁷³ A. Slade, *Aynı eser*, s. 22.

Bu rapor ve müşâhedelerin tesirinde kalan Avrupa basını hadiseyi tehlikeli sonuçlar yaratabilecek, hattâ Avrupa'nın sükûnetini bozabilecek bir olay olarak nitelendiriyordu⁷⁴. Hadisenin önemi bu şekilde ortaya konduktan sonra Çörçil'in savunulmasına geçiliyordu.

İstanbul'dan İngiltere'ye gönderilen bir mektuba göre Kadıköy sakinleri mutaasıp ve "vahşi mizaçlı" olup, ecnebilere tiksiniyor, onlar ile uyuşmayıp, Çörçil'in neden olduğu kazadan faydalanarak düşmanlığa başlamışlar ve Çörçil'e hakaret ederek kendisini dövmüşlerdi⁷⁵. Oysa, Çörçil üç yıldan beri Türk idaresini ve reformlarını medheden bir gazeteciymiş⁷⁶.

Dikkati çeken bir husus da Müslümanların şiddetinden söz edilirken yaralı çocuğun sağlık durumuna, "Poliçya" adı verilen şehir nizamına aykırı hareketlerden hiç bahsedilmemekte ve İslâm ahâli hakkında hakarete varacak bir dil kullanılmakta idi. Böylece kendilerine göre Çörçil'e büyük bir değer verildikten sonra Akif Efendi'nin suçlanmasına geçilir.

Gazete haberlerine göre Akif Efendi, Çörçil hakkında verilen "ilâm"ın şiddetli olması dolayısıyla mahbesten çıkarılmasını talep eden elçinin isteğini kesinlikle kabul etmemişti. Ayrıca, ondan intikam alacağını, "Prangaya" göndereceğini söylemişti. Akif Efendi, Müslümanların yaptıklarını duymazlıktan geliyordu. Halbuki Çörçil, bu derece kötü bir muameleye müstahak değildi. Zira hakkında verilen cezalar iki devlet arasındaki anlaşmalara aykırıydı⁷⁷.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Ponsonby'nin çabaları ve teşebbüsleri sonucunda, Avrupa basını ve Beyoğlu kamuoyu Akif Efendi'yi hadisenin tek sorumlusu olarak ilân ediyordu. Gazetelerde kampanyanın daha tesirli olabilmesi için bir taraftan da Rus teması işlenmeye başlandı. Bir Avrupa gazetesi, gümrükten mal kaçırırken yakalanan bir Rus gemicisinin cezalandırılması üzerine büyük rütbeli bir Türk subayının görevinden alındığını yazıyordu. Aynı gazete bu habere istinaden Çörçil'e yapılan muâmelenin Rus tebaasına yapılması halinde, Osmanlı Devleti'nin Rusya elçisinden özür dileyeceğini ve hattâ tazminat ödeyeceğini iddiâ ediyordu⁷⁸. Bir İngiliz

⁷⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 46.

⁷⁵ BA, CH, Nr. 7176 : Fransız gazetelerinde neşredilen Çörçil Vak'ası ile ilgili havadislerin tercümesi.

⁷⁶ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 142.

⁷⁷ BA, CH, Nr. 7176.

⁷⁸ BA, CH, Nr. 7176.

gazetesine göre, Ponsonby, Osmanlı topraklarında Rusların menfaatlerini gözeten ve Ruslardan rüşvet almış olan Akif Efendi'nin ve Ahmed Fevzi Paşa'nın azledilmeleri hâlinde Osmanlı Devleti'nin vereceği tarziyeyi kabul edecekti⁷⁹. Böylece, gündeme Rus nüfuzu tehlikesi getiriliyordu. Ponsonby, bu ortamda hadise ile ilgili hazırladığı raporunu 15 Mayıs 1836 tarihinde İngiltere'ye yollar ve bundan sonra tamamen anlaşmaz bir tutum içine girer.

7 - Ponsonby'nin Raporu ve Amacı:

İngiliz elçisi söz konusu raporunda, Ahmed Fevzi Paşa ve Akif Efendi'yi olayla ilgili gerçeği ifade etmeyen "ilâm"ı Padişaha vermekle itham eder. Elçiye göre, ikili ilişkilerin bozulmasına sebebiyet verebilecek olan bir takım kararlar alabilirdi. Bu nedenle elçi, bir savaş tehlikesini göze almak pahasına, İngiltere Hükümeti'nden Bâbıâli'ye, Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın görevlerinden alınmalarını isteyen bir notanın verilmesini talep etmiştir⁸⁰.

Ponsonby'nin basit bir adli vak'a görünümündeki bu hadiseyi siyasî bir mesele haline dönüştürmek istemesinin sebebi gerçekten düşündürücüdür. Zira, daha önce buna benzer hattâ, bundan daha önemli hadiseler görülmüştü. Meselâ, 1828 tarihinde İran'da Rus Elçisi Griboyedof'un öldürülmesi üzerine, Abbas Mirza tarafından verilen resmî tarziye ile mesele kapanmış, İran'ın nazırlarından hiçbiri görevinden alınmamıştı⁸¹. 1835'de Halep'te, İngiliz konsolosu Mısırlılar tarafından dövülmüşse de, İngiltere Devleti buna ses çıkarmamıştı⁸². Bir başka hadisede Kaptan Paşa, Çörçil'den daha önemli bir şahsiyet olan bir Prusyalıyı yaralamış (1836) ise de Prusya Devleti tarziye talebinde dahi bulunmamıştı⁸³. O halde Ponsonby'yi böyle bir davranışa sevk eden sebep nedir? Bu soruya cevap verebilmek için 1830'lu yılların başına dönmek gerekir.

Osmanlı Devleti, Mısır tehlikesi karşısında, Avrupa devletlerinden yardım ümidini kestiğinden Rusya'nın daha önce teklif ettiği yardımı, kabul etmişti. Daha iki devlet arasında yardım şekli tesbit edilmeden Amiral Lazerev kumandasında bir Rus filosu Büyükdere önlerine gelmişti (20 Şubat 1833). Miktarı tedricen artmakta olan Boğaz'daki Rus kuvvetleri, Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya'yı ciddi bir şekilde endişeye düşürmüştü.

⁷⁹ BA, HH, Nr. 40958-L : Gazete havadis tercümesi.

⁸⁰ Ponsonby'nin İngiltere'ye gönderdiği 15 Mayıs 1836 tarihli raporu için bkz. Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 57-61.

⁸¹ Bu mesele hakkında bkz. Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 63-64.

⁸² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 45.

⁸³ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 47.

Bu durum karşısında, İngiltere ve Fransız donanmaları İzmir Körfezi'ne sevk edilirken, İngilizler Lord Ponsonby gibi tecrübeli bir diplomatı İstanbul'a göndermişler ve bu meselede şimdiye kadar olduğu gibi pasif kalmak istemediklerini göstermişlerdi⁸⁴. Nitekim, Fransa ve İngiltere'nin teşebbüsleri neticesinde Padişah ile Valisi arasında Kütahya Uzlaşması (5 Mayıs 1833) yapılmıştı. Ne varki bu "Uzlaşma" her iki tarafı da memnun etmemiş ve aradaki güvensizliğe son vermemişti.

Bu andlaşmaya rağmen II. Mahmud, geleceği güven altına almak, Rusya ise Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği üstün durumu korumak istediğinden; Ahmed Fevzi Paşa, Nisan 1833'te Rus Elçisi Boutenef'e müracaat ederek mevcut itilâfın bir andlaşma ile tesbit edilmesi temennisinde bulunmuştu.

Andlaşma için lâzım olan ilk esasları Ahmed Fevzi Paşa ve Kont Orlof hazırlamış, daha sonra bunlara Hüsrev Paşa, Akif Efendi ve Boutenef iştirak etmişti⁸⁵. Bu andlaşma dolayısıyla Ahmed Fevzi Paşa, Ruslar tarafından satın alınmakla suçlanmıştı⁸⁶.

Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın duyulması Avrupalı diplomatlar arasında bir fırtına kopartmıştı. İngiltere bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ni, Rusya'dan uzaklaştırabilmek için takip ettiği siyaseti bir kat daha şiddetlendirirken⁸⁷, Ponsonby de bu andlaşmanın hükümlerini ortadan kaldırarak nam kazanmak peşindeydi⁸⁸. Hünkâr İskeleyi Andlaşması'ndan sonra 8 Nisan 1836'da Rusya ile yeni bir andlaşma yapılmış, bu da iki devletin birbirine daha da yaklaşmasını sağlamıştı. Ahmed Fevzi Paşa, bu yaklaşmayı sağlayan ve Rus nüfuzunun artmasına neden olan şahıs olarak gösteriliyordu⁸⁹.

Ponsonby, yukarıda açıklanan andlaşmalar neticesinde meydana gelen Osmanlı-Rus yaklaşmasının mimarı olarak Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı görür. Dolayısıyla bu şahısların isimlerinin Çörçil vak'ası içinde geçmesi Osmanlıları Ruslardan uzaklaştırmakla vazifeli Ponsonby'ye bir fırsat

⁸⁴ Şinasi Altundağ, *Aynı eser*, s. 146.

⁸⁵ Şinasi Altundağ, *Aynı eser*, s. 151.

⁸⁶ Yorga, *Aynı eser*, V, 378.

⁸⁷ Şinasi Altuğ, *Aynı eser*, s. 158-159.

⁸⁸ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî*, İstanbul 1327, III, 166.

⁸⁹ M. Baptistin Poujoulat, *Voyage dans l'Asie Mineure*, Paris 1840, s. 229-230.

verir. Neticede basit bir zabıta vak'ası, iki devlet arasında siyâsî bir mesele halini alır ve bir İngiliz-Rus rekabetinin izlerini taşımaya başlar. Ponsonby, Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırabilmek için hükümetine iki teklifte bulunur⁹⁰:

Birincisine göre, İngiliz elçisinin, Rus elçisi gibi doğrudan Padişahla görüştürülmesinin Osmanlı Devleti'nden talep edilmesini istiyordu. Ponsonby'ye göre bu sağlandığı takdirde, diğer elçilere nazaran Rus elçisinin üstünlüğü sona erecekti.

İkincisi, Osmanlı-Rus yakınlaşmasından mesul tutulan Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa, Çörçil hadisesinden yara almadan sıyrılmaları halinde, bu durum Rusya'nın nüfûzuna mâl edilecekti. Böylece, Rus hakimiyetini yok etme çabaları boşa gidecek, Osmanlı ülkesindeki İngiliz menfaatleri mahvolacak, Avrupalıların Türkiye'deki menfaatleri yara alacaktı. O hâlde, Akif Efendi görevinden alınmalıdır. Ponsonby, Padişahın nezdinde itibarı kuvvetli olan Ahmed Fevzi Paşa üzerinde ısrarlı değildir.

Ponsonby, rapordaki isteklerinin ve ileri sürdüğü iddiâların inandırıcılığından şüphelenmiş olmalı ki, ikinci raporunu göndermeden İngiltere Hükümeti'nin bu konuda karar almamasını istemiştir⁹¹. Diğer taraftan Ponsonby, aynı raporunda Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı Ruslar tarafından satın alınmakla suçlar. Rüşvet konusu kısa sürede basına konu olmuştur⁹². Aslında, bu iki devlet adamı hakkındaki rüşvet iddiâları yeni değildi. Daha önce de rüşvet aldıklarına dair iddiâlar mevcuttur⁹³. Diplomatik temaslarda karşılıklı hediye vermek eski bir gelenektir. Bu gelenek doğduğu zaman diplomasî işlerinde rüşvet verilmesi de ortaya çıktı. Osmanlı devlet adamları içinde diplomatik amaçlarla rüşvet alan ve veren görülmüştür⁹⁴. Bununla birlikte, söz konusu şahısların Rusya'dan rüşvet aldığı düşünülemez.

O halde, İngiliz elçisinin gayesi açığa çıkmaktadır. Rusya ile yukarıda açıklanan andlaşmaları imzalayan Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa, İngiltere'nin baskısı sonucunda azledilmiş olacaklarından, Rusya bu durumu hoş karşılamayacaktı. Bu ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir soğukluk meydana getireceğinden Ponsonby amacına ulaşabilecekti.

⁹⁰ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 57-61.

⁹¹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 59.

⁹² Bkz. BA, HH, Nr. 40958-L.

⁹³ Bkz. Yorga, *Aynı eser*, V, 378.

⁹⁴ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara 1985, s. 156.

C - BÂBÎÂLÎ'NİN TUTUMU

1 - Akif Efendi ve Pertev Efendi'nin Verilecek Tarziye Hakkındaki Fikirleri:

Ponsonby, Hariciye nazırı ile resmî muhabereyi kesmesi üzerine durum Padişaha arz edilmiş ve Çörçil irade ile serbest bırakılmıştı. Bu arada bir çözüm yolu bulabilmek amacıyla Akif Efendi, meseleyi Pertev Efendi ile görüştü. Akif Efendi, Ponsonby'nin elçilik usulleri ile bağdaşmayan bir tavır takınarak aniden münasebeti kesmesinden şikâyetçiydi. Bununla birlikte meselenin daha fazla büyütülmemesi için rütbe ve vazifesi Ponsonby'nin rütbe ve makamına eşdeğer olan Viyana Türk Elçisi Ferik Ahmed Paşa'nın, Padişahın izni ile İngiliz elçiliğine bir resmî tarziye vermesini teklif etti. Şehzadelerin sünnet düğünü törenleri münâsebetiyle elçiler adına tertip edilen ziyafette kendisi de Ponsonby ile görüşüp işi sonuçlandıracaktı⁹⁵. Ancak, bir Türk paşasının, elçinin ayağına tarziye vermek için gitmesi, daha önce Türk tarihinde hiç görülmemiş bir davranıştı. Eğer tatbik edilirse, bâzı tartışmalara sebep olabilirdi. Bu nedenle Pertev Efendi, teklifi münasip bulmamıştır.

Bu meselenin çözümlenebilmesi için ilk önce İngiliz elçisiyle bir müzâkerenin yapılması gerekiyordu. Bu müzâkereyi, elçi münasebeti kestiği için Hariciye nazırı yapamazdı. Bu durumda, meselenin halli daha önce reisül-küttâblık yapmış olan Pertev Efendi'ye düşüyordu.

2 - Pertev Efendi - Büyük Pizani Müzakeresi :

Sadırazam Mehmed Emin Rauf Paşa'nın meseleyi Mülkiye nazırına sevk etmesi üzerine Ponsonby-Pertev Efendi teması kurulmuş oldu. Aradaki münasebeti Büyük Pizani ile İstefanaki sağlıyordu. İstefanaki'nin tarafgir olacağına inanan Akif Efendi, bu hususta Mülkiye nazırını ikâz etmek ihtiyacını duyacaktır. Nitekim, Beylikçi Vekili Sarım Efendi vasıtasıyla onu şüphelerinden haberdar etti. Ancak, Pertev Efendi, hadiseyi teskin etmek vazifesini İstefanaki'ye vermekte ısrarlıdır⁹⁶. Zira, İstefanaki, Bâbîâli'deki vazifesini kaybetmemek için çalışacak, en azından kendisi dedikodu çıkarmayacaktı. Hattâ, bu konuda kendisi sıkıştırılacak olursa Ponsonby'nin katı tutumu yumuşayabilirdi⁹⁷. Bu nedenle Pertev Efendi, kendi fikrini tatbik etmekte ısrarlıydı. Pertev Efendi'nin bu gibi hareketlerinden Akif Efendi, onun kendi aleyhinde çalıştığı fikrine kapıldı.

⁹⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 12.

⁹⁶ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 15-16.

⁹⁷ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53.

Büyük Pizani, elçisinin talimatı üzerine Pertev Efendi ile 14 Mayıs 1836'da bir görüşme yaptı. Bu müzâkerede tercüman, kendisinin Akif Efendi'ye karşı çok sert bir lisan kullandığını kabul edip bunu önemsemezken, Akif Efendi'nin hareketlerini tenkid etmiş, ayrıca onun azlini, suçlu olarak ilân ettiği diğer kişilerin de cezalandırılmasını istemişti. Büyük Pizani mantığına göre, Akif Efendi icraatıyla kargaşaya düşmüştü. Bu hususta İngiltere tatmin edilmediği takdirde bu durum, Osmanlı Devleti'nin aleyhine kötü sonuçlar meydana çıkarabilecekti⁹⁸.

Aynı müzâkerede, Pertev Efendi, Hariciye nazırının tutumunu savunmuş, tercümanın hakaret-âmiz davranışlarından şikâyetçi olmuştu. Ayrıca, hadiseyi, 9 Mayıs 1836 tarihinde başlayan ve bir hafta süren Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnet düğünü törenleri münasebetiyle Ahmed Fevzi Paşa'nın çok meşgul olmasına bağlamıştı.

Büyük Pizani'nin raporuna göre, Pertev Efendi, İngiliz elçisinin isteklerini yerine getirmesi halinde Rusya'nın bir müdahalesinden korkuyordu. Büyük Pizani, bu müdahalenin Akif Efendi'yi himaye yönünde olacağını ifade etmişti⁹⁹.

Pertev Efendi'nin böyle bir müdahaleyi söz konusu edip etmediği bilinmiyor. Ancak, Büyük Pizani'nin raporu çelişkilerle doludur. Pertev Efendi, hem Akif'in hareketlerini tasvip edip hem de onun Rusya elçisi tarafından himaye edileceğini iddia etmiş olamaz. Ayrıca, Büyük Pizani, Akif Efendi'nin davranışlarını tenkid ediyordu. Halbuki, Akif Efendi'nin andlaşmalara aykırı bir hareketi söz konusu değildi. Ama nasıl davranırsa davranırsa, Osmanlı-Rus yakınlaşmasını sağlayan bir kişi olarak görüldüğü için suçlanacak ve azlettirilmeye çalışılacaktı.

Aynı raporda Pertev Efendi'nin, İngiliz elçisini teskin etmek ve meseleyi çözümlemek için önemli birini vazifelendireceğini ifade ettiği belirtiliyor¹⁰⁰. Daha önce Ferik Ahmed Fethi Paşa'nın bu işe memur edilmesini kabul etmeyen Pertev Efendi'nin, Büyük Pizani'nin sıkıştırması karşısında bu fikri kabul etmiş olması beklenemezdi.

⁹⁸ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53.

⁹⁹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53.

¹⁰⁰ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 55.

3 - Diplomatik Faaliyetler:

Şehzadelerin sünnet düğününün son gününde elçilere ziyafet verildi. Bu ziyafetten herkes bir şeyler umuyordu. Ziyafetten bir gün önce Fransız Elçisi Roussin, Ponsonby ile buluştu. Roussin, Ponsonby'nin davranışlarını tasvib etmiyordu. Çünkü, birdenbire muhabereyi kesmek ve bu konuda bir çok taktir vermek elçilik usûlüne uygun değildi. Hele bir nazırın azlını istemeye elçilerin yetkisi yoktu. Böyle bir istek icab ederse sadece hükümdarlar tarafından yapılabilirdi¹⁰¹. Ponsonby de, tatbik safhasına koyduğu kararların müsbet olmadığını kabul ediyor, ancak bu davranışın sebebini İngiliz Parlamentosu'ndan korkusuna bağlıyordu. Oysa, hadiseyi büyütüp İngiliz basınını Akif'in aleyhine çeviren Ponsonby kaynaklı haberlerdi. Diğer taraftan, İngiliz nazırları ve parlamentosunun Çörçil Vak'ası'na kendisi kadar önem vermedikleri tahmin ediliyordu¹⁰². Böyle bir ortamda, Osmanlı Devleti'nden "münasebetsiz" bir tarziye istenmesi halinde ikili ilişkiler gerginleşebilecekti. Fransız Elçisi Roussin, böyle bir ihtimale yer vermemek için İngiliz elçisini münasip bir tarziye verilmesini istemek hususunda iknâ etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı.

Ziyafet günü Fransız Elçisi Amiral Roussin ve Avusturya Elçisi Stürmer, Akif Efendi'nin çadırında misafir bulunuyorlardı. O gün akşam üzeri İstefanaki, Akif Efendi'nin çadırına gelerek kısa bir sohbetten sonra orada bulunanları, Ponsonby'nin de hazır bulunduğu Pertev Paşa'nın çadırına davet etti. Akif Efendi, Ponsonby ile ziyafet günü buluşarak meseleyi halletmeyi plânlamıştı. Ancak, Ponsonby'nin uygunsuz bir davranışından çekinen Akif Efendi, elçinin böyle bir tavır takınmayacağını İstefanaki'nin taahhüd etmesi halinde Ponsonby ile görüşmeye karar verdi. Roussin ve Stürmer, Ponsonby'nin münasebetsiz bir tavır takınmasından çekindiklerinden Ponsonby-Akif Efendi buluşmasını uygun bulmamışlardı. Bu esnada Akif Efendi'nin çadırında hazır bulunanlardan Osmanlı Devleti'nin Viyana maslahatgüzarı Mavroyani de elçilerin fikrini tasdik etti. Bu durumda İstefanaki kesin bir taahhüde bulunamadı¹⁰³.

Elçiler, Mülkiye nazırının çadırına hareket ettiler. İstefanaki acele ederek elçilerden evvel Mülkiye nazırının çadırına vardı. Çok geçmeden

¹⁰¹ BA, HH, Nr. 40750; BA, CH, Nr. 4007.

¹⁰² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 34; BA, HH, Nr. 41198-E.

¹⁰³ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 16-18.

Ponsonby, dışarıda elçilerle kısa bir görüşme yaparak oradan ayrıldı. Eğer Akif Efendi de elçilerle beraber bulunmuş olsaydı Ponsonby onlarla da görüşmeden çekip gidecek ve Akif Efendi, onun ayağına kadar gitmekle hakarete uğramış olacaktı¹⁰⁴.

Ponsonby, Padişah tarafından davet edildiği için ziyafete iştirak etmek zorunda kalmıştı. Ancak, tatmin olmadığını göstermek için bu taktiğe müracaat etti. Ayrıca, kendisinin ve diğer elçilik mensuplarının resmî üniformalarını giymemiş olmaları da protesto anlamını taşıyordu¹⁰⁵.

Ziyafet günü, Akif Efendi, elçilerin hadise hakkındaki fikirlerini öğrenmek fırsatını buldu. Elçiler, Ponsonby'nin hareketini ayıplarken Hariciye nazırı ve Ahmed Fevzi Paşa'nın görevinden alınması isteğini ise çirkin ve edep dışı buluyorlardı. Hattâ, İngiltere'nin dahi bu hareketi kabul etmeyeceği fikrinde idiler. Özellikle, İngiltere ile müttefik olan Fransa'nın elçisi Roussin, herkesten çok Ponsonby'nin kullandığı lisanı tenkid ediyordu. Mesele ile ilgili resmî işlerde kendisinin devre dışı bırakılmasından huzursuz olduğu için hadisenin bir an önce neticelendirilmesini isteyen Akif Efendi, Fransız elçisinin bu tavrından cesaret alarak meselenin çözümü için arabuluculuk yapmasını istemişti. Ancak, Ponsonby'nin ziyafet günü takındığı tavrı fikrini değiştirmediyi gösteriyordu. Bu nedenle, Roussin, böyle bir teşebbüsten olumlu bir sonuç beklemiyordu. Buna rağmen, ertesi günü Ponsonby'yi görüşüp, münasip bir tarziye istemeye razı etmek işini üzerine aldı¹⁰⁶.

Ertesi gün Roussin, Ponsonby ile görüştü. Bu müzakerede Ponsonby yaptığı hareketlerden pişmanlık duyduğunu, Osmanlı Devleti'nin kendi takdirine cevap vermesi halinde tarziye isteyeceğini ve böylece hadisenin sonuçlanabileceğini ifâde etmişti. Bunun üzerine Roussin, Bâbiâli'den İngiliz elçiliğine münasip bir cevap verilmesini istemiştir¹⁰⁷.

4 - Bâbiâli'nin Resmî Cevabı:

Bâbiâli'nin hazırladığı 18 Mayıs 1836 tarihli cevabî nota İngiltere elçiliğine verilirken, birer sûreti de gayr-i resmî olarak Fransa, Rusya ve Avusturya elçiliklerine gönderildi. Akif Efendi tarafından kaleme alınan cevabî notada Çörçil'in suçu ve tutuklanma sebepleri izah edilerek İngiliz elçiliğinin tüm

¹⁰⁴ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 16-18.

¹⁰⁵ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 68.

¹⁰⁶ BA, HH, Nr. 40750 ; BA, CH, Nr. 4007.

¹⁰⁷ BA, HH, Nr. 40750 ; BA, CH, Nr. 4007.

suçlamaları reddedilmiştir. Ayrıca, elçilikten iddiâlarının delilleri istenirken Büyük Pizani'nin terbiyesiz davranışı için özür dilemesi talep edilmiştir. Aynı nota ile elçiden özür dilenirken, her şeye rağmen iyi münasebetler kurmak amacıyla münasip bir tarzinenin verilebileceği ifade ediliyordu¹⁰⁸.

Bu notanın Akif Efendi tarafından kaleme alınmış olması, gerek Saray ve gerekse Bâbiâli'nin Hariciye nazırının Çörçil meselesindeki tutum ve davranışlarını desteklediklerini gösterir. Bu taktir ile İngiliz elçilik iddiâları tamamen reddedilmekteydi. Bu nedenle Ponsonby, devletine danışmaksızın Hariciye nazırı ile muhabereyi kesmesine rağmen, devletin haberi olmaksızın tarziye kabul etmeye yetkisi olmadığını ileri sürerek münasip bir tarziye istemeye yanaşmamıştır¹⁰⁹. Bu son durum, İngiliz elçisinin istediği şahıslar azledilmeksizin anlaşmaya yanaşmayacağını gösteriyordu.

Akif Efendi, bu durumdan huzursuzdu. İstefanaki'nin yaydığı dedikodular da bu huzursuzluğu artırmaktaydı. Nitekim, İstefanaki "*Hariciye nazırının azli, Mülkiye nazırının matlubudur. Sen tarziye talebiyle ewelki iddiâdan nükûl etmeyip ayak basarsan behemehal Hariciye nazırı azlolunup bu sûretle Rusyaluya karşı devlet ve milletine karşı tahsil-i şan etmiş olursun*"¹¹⁰ diyerek Ponsonby'yi tahrik ediyordu. Akif Efendi'ye göre, Pertev Paşa'nın hiç bir şey söylemeden Büyük Pizani'nin getirdiği taktirleri kabul etmesi İstefanaki'nin söylediklerini doğruluyordu. Bu nedenle de Ponsonby ümitleniyor ve Roussin'e muvafakat etmiyordu¹¹¹.

Kapitülasyonlara mugayir hareket edildiği, Akif Efendi'nin Rus taraftarı olduğu ve rüşvet aldığı gibi iddiâlarla istediği sonucu elde edemeyen Ponsonby, amacına ulaşmak için Mısır meselesinden faydalanmayı düşündü. Elçi, II. Mahmud ile Mehmed Ali Paşa arasındaki güvensizliği biliyordu. Eğer, Mısır'ın, Osmanlılara karşı İngiltere tarafından destekleneceği inandırıcı bir şekilde gösterilir ise Padişah, söz konusu tehlikeyi önlemek için Akif Efendi'yi görevinden alırdı. Bu amaçla, İstefanaki, bazı söylentileri ortalığa yayıyordu:

¹⁰⁸ Akif Paşa, *Tabıra*, s. 21.

¹⁰⁹ BA, HH, Nr. 47986-H : İngiliz elçisi tarafından Ahmed Fevzi Paşa'ya gönderilen taktirin tercümesi.

¹¹⁰ BA, CH, Nr. 4007.

¹¹¹ Akif Paşa, *Tabıra*, s. 21.

"...İngiltere Devleti bir parmak ile cihânı bulandırır... Trablusgarb'da olan Donanma-yı Hümâyûnu ve ihtimâli Mısır'ı ayaklandırır"¹¹² "Ponsonby, Haliç'te olan beğlik koter sefinesini, Akdeniz'de olan İngiltere donanmasını Bahr-ı Sefid Boğazlarına celbetmek üzere göndermiş olduğunu kendisi ba'zı İngilizlere söylemiş."¹¹³

Bu gibi söylentiler hızla İstanbul'a yayılıyordu. Her ne kadar Ponsonby'nin tavrına rağmen İngiltere'den olumsuz bir cevap beklenmemekle birlikte her ihtimale karşı, Malta'daki İngiliz Donanması ile Trablus'daki Donanma-yı Hümayun arasında çıkabilecek istenmeyen bir duruma karşı ihtiyadlı olunması hususunda Kaptan Paşa ihtar edilmiştir. Ayrıca, lüzumlu teşebbüslerde bulunması için durum Paris Elçisi Mustafa Reşid Bey'e yazılmıştır¹¹⁴. Bu da Bâbiâli'nin ne kadar huzursuz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

5 - Akif Efendi - Pertev Efendi Müzâkeresi:

Ponsonby'nin yapılan bütün teşebbüslere rağmen isteklerinde ısrarlı olması üzerine hadiseye bir çözüm yolu bulabilmek amacıyla Akif Efendi, Pertev Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa arasında konu müzâkere edildi.

Bu müzâkerede Akif Efendi, İstefanaki'nin davranışlarına karşı herhangi bir tedbir alınmadığı için imâlî bir şekilde Mülkiye nazırını suçlar. Pertev Efendi ise bu suçlamayı kabul etmemiş ve Akif Efendi'yi İstefanaki'yi bu duruma getiren şahıs olarak göstermiştir.

İstefanaki bir aralık Eflak-Buğdan voyvadalıkları kaymakamlığı yapmış, ise de uygunsuz hareketlerinden dolayı Anadolu'ya sürülmüştü. 1828 yılında onun vasıtasıyla Ruslarla sulh yapmak isteyen Sadriazam Benderli Mehmed Selim Paşa'nın teşebbüsleri sonucunda İstanbul'a getirilmişti. 1832 yılında Yunan sınır meselesiyle ilgili müzâkerelerde, Akif Efendi tarafından tercüman olarak görevlendirilen İstefanaki'ye Sisam Adası Beyliği ve Buğdan Kapikethüdalığı verilmişti. Bu münasebetle İstefanaki, Akif Efendi'den son derece memnundu¹¹⁵. Bununla birlikte, Akif Efendi, İstefanaki'nin elde ettiği nüfûz ile Patrikhaneyi ele geçirme plânını bozmuştur¹¹⁶. Bunun üzerine

¹¹² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 22.

¹¹³ BA, CH, Nr. 4007.

¹¹⁴ BA, CH, Nr. 4007.

¹¹⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 56.

¹¹⁶ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 79.

İstefanaki, "ayak takımından" bin kadar kişiyle Bâbîâlî'de eski Patrik lehinde bir gösteri tertip etmişti. Bu hadise üzerine Akif Efendi tarafından tutuklatılmak istenince, suçunu inkâr etmeyip kabullenmiş ve topladığı adamları dağıtmıştır. Böylece hadise kapanmış ve yeni Patrik nasbı ile dedikodu bitmişti¹¹⁷. Bu olaydan sonra İstefanaki, Akif Efendi'nin aleyhine çalışmaya başlamış ve özellikle Pertev Efendi'yi kendisine karşı kışkırtmıştır. Bundan sonra Akif Efendi ve İstefanaki arasındaki münasebetler hiç düzelmedi. İstefanaki, İngiltere'nin yardımıyla İskenderiye'nin kurtarılmasında Serasker Paşa'nın, Kale-i Sultaniye Muâhededesi'nde (5 Ocak 1809) Vahid Paşa'nın maiyetinde bulunduğundan İngilizlerle yakın temasta bulundu. Özellikle, Yunan Hükûmeti'ni meydana getiren İngiltere olduğuna inandığından onların politikasına meylecti. Böylece, Ponsonby ile münasebetlerini sıklaştırdı. Akif Efendi'nin Ligofet Nikolaki vasıtasıyla Rus taraftarı bir politika takip ettiğini, elçilere telkin etmeye çalıştı¹¹⁸.

Ponsonby ile işbirliği yapan İstefanaki, Akif Efendi'yi azlettirmeye çalışırken Akif Efendi de Ponsonby ve İstefanaki'nin hileleri sonunda görevinden alınacağına inanmaya başlamıştı. Şüphesiz bu durum gerçekleşirse bundan sonra elçiliklerin Osmanlı Devleti'ne müdahaleleri artacaktı. Söz konusu müdahaleye meydan vermemek için bu müzâkere esnasında Akif Efendi istifâ edebileceğini söyler¹¹⁹. Eğer bu fikir gerçekleşirse Ponsonby'nin fikirleri tasdik ve tatbik edilmiş olacaktı. O hâlde bu konuda yapılabilecek tek iş, münasib bir tarziden verilmesiydi. Aksi takdirde bir nazırın baskı sonucu azledilmesi veya istifası yeni bir gelenek meydana çıkarabilir ve elçiler isteklerini zorla kabul ettirme yoluna gidebilirlerdi.

Akif Efendi'nin istifa teklifini kabul etmeyen Pertev Efendi, Seraskerin Ponsonby'yi makamına davet ederek tarziye talebine razı etmeye çalışmasını teklif etti¹²⁰.

Pertev Efendi'nin teklifini beğenmeyen Akif Efendi, hadisenin kilit adamı olarak gördüğü İstefanaki'nin sıkıştırılması durumunda meselenin kapanacağı inancındaydı. Pertev Efendi ise bu fikri paylaşmıyordu. Ona göre, Akif Efendi'nin kendisinden şüphesi olmadığına dair İstefanaki'ye teminat vermesi gerekiyordu. Akif Efendi, Mülkiye nazırının bu tutumundan

¹¹⁷ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 60.

¹¹⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 60.

¹¹⁹ Akif Paşa, *Tabsıra*, 23-24.

¹²⁰ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 23-24.

iyice şüphelenmiş ve hadiseyi "alevlendirmek" istediğinden işi gevşek tuttuğu inancına kapılmıştı. Ancak, bu düşüncesini açıklamadan odasına çekildi ve İstefanaki'yi çağırıp istenilen teminatı verdi.

Bu teminattan sonra İstefanaki, Ponsonby ile görüştü. Aralarında neler konuşulduğu bilinmiyor. Bilinen bir şey varsa, o da Ponsonby'nin Serasker Paşa ile görüşmeye razı olmasıdır. Pertev Efendi bu durumu İstefanaki'ye verilen teminatın hemen semeresini verdiği şeklinde yorumlamaktaydı¹²¹. Öyle anlaşılıyor ki, Pertev Efendi, bir elçinin istemese bile Padişahın tasdik ettiği bir davete uymak zorunda olduğunu unutmuş görünüyordu. Nitekim, Padişahın daveti üzerine sünnet düğünü törenlerine iştirak etmek zorunda kalan elçinin Padişahın tasdik ettiği bir müzâkereye gelmemesi beklene-
mezdi.

6 - Serasker Hüsrev Mehmed Paşa - Ponsonby Müzâkeresi:

27 Mayıs 1836 tarihinde Tarabya'da, Âmedici vekili Rifat Bey ve Divân-ı Hümâyûn tercümanı İstefanaki hazır bulunduğu hâlde, Serasker Paşa ile Ponsonby arasında üç saat süren bir müzâkere yapıldı. Akif Efendi ve Fransız Elçisi Roussin, tercümeyi İstefanaki'nin yapmasından dolayı bu müzâkereden herhangi müsbet bir sonuç beklemiyorlardı¹²².

Bu toplantıda, Ponsonby, Çörçil'in elçi veya konsolos bulunmaksızın muhakeme edilmesiyle "Ahidnâme"nin ilgili maddesinin ihlal edildiği iddiâsını sürdürdü. Aynı zamanda Serasker Paşa vasıtasıyla kendisine sunulan tarzneyi kabule yanaşmadı. Ponsonby'ye göre, İngiliz Hükümeti üyeleri her ne kadar hadiseyi büyütme istemiyorlarsa da, İngiliz Parlamentosu bu konuda nazırları baskı altına alabilecekti. Dolayısıyla, Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın memuriyetlerini sürdürmeleri hâlinde İngiltere sert tepki gösterecekti. Rusya, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması hasebiyle muhtemelen İngiltere'nin bu politikasına karşı çıkacaktı. Sonuçta, İngiltere, kendi menfaatine Osmanlı memleketinin bölünmesini isteyebilecekti¹²³.

Elçinin gerek bu müzâkeredeki ifâdeleri ve gerekse Seraskere verdiği evraklar bir ihtar mahiyetindeydi. Amacı, Çörçil vak'asından dolayı Ahmed Fevzi Paşa ve Akif Efendi'nin görevden alınmalarını sağlamaktır. Bununla birlikte, hadise dolayısıyla, Bâbîâlî tarafından resmî bir tarzinenin verileceği el-

¹²¹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 26.

¹²² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 26; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 81.

¹²³ BA, CH, Nr. 4007.

çiye resmen bildirilmişken, elçinin bunu kabul etmemesi ve şimdiye kadar hiç görülmemiş bir şekilde iki devlet adamının azlini istemesi aslında İngiltere'nin politik usûllerine aykırıydı¹²⁴.

Serasker Paşa, bu müzakerede Bâbîâlî'nin tutumunu müdafaa edince Ponsonby taktik değiştirmek ihtiyacını duydu. Çörçil'in Tersane'ye sevkinden sonra serbest bırakılması için Akif Efendi tarafından adam gönderildiğini inkâr edemeyerek Ahmed Fevzi Paşa'nın sanığı serbest bırakmadığı, elçilikten gönderilen hekimlere göstermediğinden bahisle Ahmed Fevzi Paşa'dan daha fazla şikâyetçi oluyordu. Ancak, Ponsonby her hâl ü kârda iki devlet adamının azledilmelerinde kararlıydı. Bâbîâlî ise elçinin bu isteğini kabul etmediğinden bu müzakerede de bir mutâbakata varılamadı.

Serasker Hüsrev Mehmed Paşa, Ponsonby ile mülâkatını yaptıktan sonra İstefanaki ile birlikte Akif Efendi'nin yanına gelerek cereyan eden konuşmaları hikâye etti. Ponsonby'nin kendisinden az şikâyetçi olduğunu, eğer bütün suç Ahmed Fevzi Paşa'ya yüklenip, O, mansıbı olan Bolu'ya sürgün edilirse, Ponsonby'ye verilecek tarzilyenin hâsıl olacağını ve kendisinin kurtulacağını ifâde etti¹²⁵.

Bilindiği gibi seraskerlikte gün geçtikçe kudret ve nüfuzu artan Hüsrev Mehmed Paşa, devlette birinci derecede söz sahibi olmuştu. Seraskerliği süresince, iç ve dış politikanın bütün meselelerinde onun büyük tesirini görmek mümkündür. Adamlarını konağında yetiştirir, sonra devlet hizmetine verirdi. Bunu kendi nüfûz ve iktidarı için bir vasıta olarak kullanıyordu¹²⁶. Seraskerin bu kudretine rağmen Ahmed Fevzi Paşa, II. Mahmud'un güvenini sağlayabilmişti. Moltke'nin de ifâde ettiği gibi Serasker Paşa, Ahmed Fevzi Paşa'yı sevmiyordu¹²⁷. En ufak bir fırsatı bile onun aleyhinde kullanmak azmindeydi. İki paşa arasındaki bu sürtüşmeyi bilen Ponsonby, müzakerede taktik gereği Ahmed Fevzi Paşa'yı daha fazla suçlamıştı. Eğer Serasker, elçinin teklifini tatbik safhasına sokabilirse Akif ile Ahmed Fevzi birbirine düşebilir ve sonuçta Akif Efendi daha zor durumda kalabilirdi. Yoksa, Akif Efendi'nin azli isteğinden vazgeçilmiş değildi.

¹²⁴ BA, HH, Nr. 47986-F : Ponsonby-Vassaf Efendi müzakeresinin mazbatası (15 Safer 1252).

¹²⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 27.

¹²⁶ *Mufassal-Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, VI, 3097.

¹²⁷ Bkz. Helmut Von Moltke, *Aynı eser*, s. 34.

Akif Efendi, bu plânın İstefanaki'nin bir hilesi olduğunun farkındaydı. Bu nedenle kendisine sunulan teklifi reddederek Ahmed Fevzi Paşa'yı suçlamayı kabul etmemiştir¹²⁸. Bunun üzerine Serasker, Ponsonby ile yaptığı müzâkerenin mazbatasını ve elçinin kendisine verdiği evrakları Padişaha arz etmiştir¹²⁹.

7 - Vassaf Efendi - Ponsonby Müzâkeresi:

Serasker Paşa ile Ponsonby müzâkeresinde bir netice elde edilemeyince, son bir defa anlaşma ümidiyle Pertev Efendi'nin damadı ve Padişahın Ser-kâ-tibi Vassaf Efendi 1 Haziran 1836 Salı günü İngiliz elçisi ile bir müzâkerede bulunmuştur¹³⁰.

Ponsonby bu müzâkerede de Çörçil'in Hariciye nazırının emriyle dövüldüğünü, Üsküdar mahkemesinde muhakeme edilerek tutuklandığını, ve Ahmed Fevzi Paşa tarafından serbest bırakılmadığını beyan ederek bu gibi davranışların andlaşmalara mugayir olduğu iddiâsını tekrar etmiştir.

"Nakz-ı ahd" nazırların isteğiyle olmayıp hükümdarların iradesine bağlıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti andlaşmaları tek taraflı olarak fesh etmediği gibi İngiltere Devleti'ne hürmeten Serasker gibi büyük rütbeli bir devlet adamı meselenin halledilmesi için görevlendirilmişti. Elçinin bu durumu takdir ederek hadiseyi neticelendirmesi ve sonucu İngiltere'ye bildirmesi gerekiyordu.

Bu gelişmelere rağmen elçinin iddiâlarında ısrar etmesi ve hattâ, amacına ulaşmak için Osmanlı Devleti'ni paylaşma tehdidinde bulunmasını Vassaf Efendi, Bâbiâli adına zımnen ayıplamıştır. Durumu fark eden elçi, İngiltere'nin "nakz-ı ahd"e sebep olan devlet adamlarının görevden alınmasını resmen istemeden önce mütâlaalarını Padişaha arz ederek hadiseyi sonuçlandırmak istediğini beyan etti. Aslında, Ponsonby, devletin kendi fikrini destekleyeceğinden şüpheli olduğu için bu yola baş vuruyordu.

Bâbiâli, meselenin neticelendirilmesi için Çörçil'i dövmekle itham edilenleri cezalandırmış ve sanki İngiltere'ye hakaret olmuş gibi münasip bir tarziye vermeye razı olduğunu elçiye resmen bildirmişti. Ayrıca, Padişah tarafından Serasker Hüsrev Mehmed Paşa hürmeten elçiye gönderilmiş ve ecne-bilerin can ve mal emniyetlerini temin için asâyiş ve güvenlikten sorumlu za-

¹²⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 28.

¹²⁹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 28.

¹³⁰ BA, HH, Nr. 47986-F.

bıta kuvvetlerine gerekli tenbihat yapılmıştı. Şimdi de Bâbîâlî, Vassaf Efendi vasıtasıyla Çörçil'in gönlünün alınması için kendisine bazı imtiyazların verilebileceğini bildırıyordu. Buna karşılık elçi, Osmanlı Devleti'nin vereceğı münasip bir tarzıeyi kabul edecek ve iki devlet adamının görevden alınması isteğinden vazgeçecekti. Elçi, bu teklifi kabule yanaşmıyordu. Durumun kendisi ve bazı tüccarlar tarafından Londra'ya yazıldığından ve devletinin liberal bir devlet olduğundan bahisle bir şey yapamayacağını, devletinden gelecek cevaba göre hareket edeceğini ifâde etti. Ayrıca, tarziye isteyecek olsa devletinin politikasını bilemediğinden bu politikaya ters bir davranışta bulunmak istemediğini de belirtıyordu.

Ponsonby'nin bu sözleri diplomasi lisanına uymuyordu. Zira, İngiliz elçisi olması sıfatıyla devletinin usûl ve kaidelerini bilmesi gerekiyordu. Daha sonraki gelişmelerden İngiliz Hükümeti'nin haberi yoktu. Diğer taraftan Vassaf Efendi'ye göre bu gibi maddeler için verilen tarzıyenin elçi tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Eğer kabul olunmaz ise o zaman devleti tarafından tenkid edilebilecekti.

Bütün bu çabalara ve faaliyetlere rağmen elçi fikrini değıştırmemiş ve Londra'dan gelecek cevaba göre hareket edeceğini ifâde etmiştir¹³¹. Ponsonby ile bu konuda irtibat kurmaya çalışmanın yarar sağlamayacağı kanaatine varan Bâbîâlî, meselenin halli için Londra'daki Türk Elçisi Beylikçi Nuri Efendi vasıtasıyla, İngiltere Hükümeti nezdinde teşebbüse geçmiştir¹³².

8 - Kararın Londra'ya Bırakılması:

Akif Efendi, Padişahın iradesiyle hadiseyi teferruatıyla açıklayan bir rapor hazırladı. Raporu hadise başlangıcından o ana kadar bütün safhaları ile kaleme alınmıştı. Rapor Bâbîâlî'nin hadise karşısındaki tutum ve mülâhazalarını açıklaması bakımından mühimdir. Raporu Ponsonby'den şu hususlardan dolayı şikâyetçi olunuyordu¹³³:

1 - İngiliz Elçisi Ponsonby diplomasi usûlüne aykırı olarak Bâbîâlî'den tarzıye verilmesini istemeksizin resmî bir taktırir ile Hariciye nazırıyla münâsebeti kestiğini ilân etmiştir.

¹³¹ BA, HH, Nr. 40958-L.

¹³² BA, CH, Nr. 4007.

¹³³ BA, CH, Nr. 4007.

2 - Bâbîâlî'den bir cevap almaksızın hadise ile ilgili raporunu hemen İngiltere'ye göndermiştir.

3 - Müttefikleri olan Fransa Devleti'nin elçisi Roussin'in arabuluculuğunu kabul etmemiştir.

4 - Bâbîâlî'nin takdim ettiği münasip tarziyeleri kabul etmeyerek şimdiye kadar hiç görülmemiş olan "*Tebdil-i Vükelâ*" gibi bir teklifte bulunmuştur.

5 - Savaş ilânında bile telaffuz edilmeyen "*mukaseme*" ifâdesini kullanmıştır.

Yukarıdaki hususlar elçinin hadise karşısında garip bir tavır takındığını göstermektedir. Elçi, ilk soruşturmayı muhâkeme olarak değerlendirip, kendisinden habersiz muhâkeme edilmesini "nakz-ı ahd"dir diyerek hadiseyi günden güne büyütüştür. Amacı Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı görevlerinden aldırarak Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın kuvvetini azaltmaktır.

İngiltere elçisinin bu tavrına karşılık İstanbul'daki diğer elçiler, Bâbîâlî'ye hak vererek Ponsonby'nin tavrını beğenmemişlerdi. Hattâ, Roussin, "mukâseme" sözü üzerine "*Fransa ile İngiltere beynindeki Muâhede-i İttifâkiyye'nin esası Devlet-i Aliyye'nin temâmiyyet-i mülk ve istiklâli üzerine iken Ponsonby bunu nasıl söylemiş*" diye şaşkınlığını ifâde etmişti¹³⁴.

1836 yılındaki statükonun devamı her devlet için lüzümlüydü. İngiltere Parlamentosu, Osmanlı Devleti'nin istiklâlinin devamını İngiltere'nin menfaatine uygun buluyordu. Bu nedenle Çörçil vak'ası dolayısıyla İngiltere'nin tenkidde bulunacağını Bâbîâlî beklemiyordu. Aksine, Osmanlı Devleti'nin dahilî işlerine ve hukukî istiklâline dokunacak hiç iştirilmeyen ve Osmanlı Devleti tarafından da kabûlü mümkün olmayan haksız teklifler ile kamu asâ-yişinin ihlâline neden olacak hareketlerin İngiltere Devleti tarafından kabul olunacağı düşünülüyordu¹³⁵.

Bâbîâlî'ye göre, Halep'teki İngiliz konsolosunun dövülmesine rağmen herhangi bir şikâyette bulunmayan İngiltere'nin, denge ve siyaseti değiştirebilecek "tebdil-i vükelâ" istediğini tasdik etmeyerek Ponsonby'yi ayıplayabilir

¹³⁴ BA, CH, Nr. 4007.

¹³⁵ BA, CH, Nr. 4007.

ve hattâ, azledebilirdi¹³⁶. Nitekim, *Augsburg* gazetesi de, nüfûzlu ve Padişahın gözdesi olan bir zatın azli beklenmediği için İngiltere Devleti'nin Ponsonby'yi desteklemeyeceği tahmin ediyordu. Buna rağmen Ponsonby'nin ısrarı Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yaklaşmasına sebep olacaktı¹³⁷.

Bâbîâlî, İngiltere'den aleyhine bir cevap gelmeyeceğini tahmin ettiği için meseleyi teferruatıyla Londra elçiliğine yazdı ve Osmanlı Devleti adına hem tarziye vermek ve hem de Ponsonby'den şikâyetçi olmak üzere Beylikçi Nuri Efendi'yi görevlendirdi¹³⁸. Buna göre, Beylikçi Nuri Efendi, meseleyi İngiltere Hariciye Nazırı Palmerston'a ifade edecek ve İngiliz Kralı ve Başvekiline münâsib bir tarziye vererek son durumu hemen Bâbîâlî'ye bildirecekti.

Akif Efendi hazırladığı takriri Pertev Efendi'ye yolladı. Pertev Efendi raporda herhangi bir değişiklik yapmadı. Raporun Londra'ya adı posta ile gönderilmesi uygun görülmedi. Özel kurye ile gönderilmesinde bile karantina nedeniyle geçikme olacağından, takrir Belgrad Muhâfızı Yusuf Paşa'ya, ondan Semlin kumandanına ve oradan Viyana'ya gönderilecekti. Ayrıca, takririn Londra'ya çabuk gönderilmesi hususu Avusturya elçisi vasıtasıyla Meternich'ten rica edildi. Diğer taraftan Fransa, Rusya ve Prusya, Londra'daki elçiliklerini hadiseden haberdar edeceklerinden Bâbîâlî hadise ile ilgili vesikaların sûretlerini elçiliklere verirken Ponsonbyde hususî raporlarını, Çörçil'in ve tercümanların takrirlerini elçilere verdi¹³⁹.

Bâbîâlî tarafından Viyana'ya gönderilen rapor Prens Meternich tarafından özel bir kurye ile hemen Londra'ya ulaştırıldı¹⁴⁰. Böylece mesele Avrupa dengesi meselesi hâlini aldı¹⁴¹.

9 - Fransa, Avusturya, Rusya ve Avrupa Basını:

a - Avrupa Basınının Tavrı:

Meselenin çözüme kavuşturulamaması İngiliz tüccarlarının işlerine sekte vurmaktaydı. Nitekim, Ponsonby, bir İngiliz tüccar gemisinin Çanakkale Boğazı'nı geçiş iznini diğer elçilikler vasıtasıyla almaya çalışmışsa

¹³⁶ BA, CH, Nr. 4007.

¹³⁷ BA, HH, Nr. 40958-L.

¹³⁸ BA, CH, Nr. 4007.

¹³⁹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 30; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 86.

¹⁴⁰ BA, HH, Nr. 41198-E.

¹⁴¹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 86.

da, elçiler buna yanaşmamıştı. Bunun üzerine yine kendisi izin istemek zorunda kalmış ve gemi Haliç'e gelebilmişti¹⁴². İngiliz tüccarları bu gibi durumlardan endişe duymaktaydılar. Ponsonby, İngiliz kolonisine hitaben yayınlattığı sirkülerde, hadisenin kontrolünden çıktığını ve İngiltere'den tâlimat beklediğini ifâde ediyordu. Böylece tüccarları İngiliz Hükümeti'ni sıkıştır-maya sevk ediyordu¹⁴³.

Bu gibi hadiselerden anlaşılacağı üzere Ponsonby, isteklerini Bâbîâlî'ye kabul ettiremediği ve Londra'dan da beklediği cevabın geleceğini tahmin etmediği için huzursuzdu. İstefanaki de, Akif Efendi'nin azledilmemesi hâlinde kendi mevkiini koruyamayacağını biliyordu. Bu nedenle Ponsonby ve İstefanaki, Londra'dan herhangi bir cevap gelmeden çeşitli söylentilerle Hariciye nazırını azlettirme çabalarını arturdular¹⁴⁴. Bu söylentilerin tesirinde kalan İstanbul ahâlisi her an bir İngiliz müdahalesinden çekinir olmuştu.

Bu söylentilerden hareket eden Avrupa gazeteleri işi daha fazla büyütüyorlardı. Bir Fransız gazetesi Rusya'yı da meselenin içine sokuyor ve hilelerin Rusya'nın isteği üzerine yapıldığını, Rusya'nın Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'ya rüşvet verdiğini ve onların memuriyetlerine devam etmelerini temin için çalıştığını yazıyordu¹⁴⁵. Diğer bir gazete ise, Rus elçisinin, Çörçil meselesini kendi istediği şekilde halledilmesi için Padişahu ikna ettiğini yazıyordu¹⁴⁶. İngiliz *Morning Herald* gazetesi ise, bu meseleden faydalanılarak Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın kaldırılabilceğini belirtiyordu¹⁴⁷.

Ponsonby'nin bu çalışmalarına karşılık Rusya ise Beyoğlu ve Avrupa'da, basın vasıtasıyla kendi isteği doğrultusunda kamuoyu meydana getirmeye çalışıyordu. Bu nedenle bizzat Rus bürokratlarının kaleme aldığı makaleler, Avrupa gazetelerinde para mukabilinde yayınlanıyordu¹⁴⁸.

Böylesine kanun dışı avlanma suçunu Rus-İngiliz mücâdelesine çevirmeye kalkan basında Bâbîâlî'nin sesini duyurabilmesi kolay değildi. Hele bu sırada yazdığı makaleler ile Osmanlı Devleti'ne yardımcı olan gazeteci M. Alexandre Blacque Bey'in vefatı bu durumu iyice güçleştirmişti¹⁴⁹.

¹⁴² BA, HH, Nr. 40958-L.

¹⁴³ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 90.

¹⁴⁴ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 31.

¹⁴⁵ BA, HH, Nr. 40958.

¹⁴⁶ BA, HH, Nr. 40958-L.

¹⁴⁷ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 91-92.

¹⁴⁸ BA, İEH, Nr. 1520.

¹⁴⁹ Blacque'in vefatı için bkz. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar Blak Bey ve oğlu", *Tarih Dergisi*, Sayı. 33, İstanbul 1982, s. 255-270.

b - Rusya'nın Tavrı:

Rus Hariciye Nazırı Nesselrode, iki devlet arasında münasebetleri sağlamlaştıran ve Padişahın menfaatlerini koruyan şahıslar olarak gördüğü Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın bu hadiseden dolayı Padişah katında gözden düşmemelerini, mevkilerine zarar gelmemesini arzulamaktaydı. Bu nedenle İngiltere'nin münâsip bir tarzıyı kabul etmesini sağlamak için Rusya'nın Londra Elçisi Poçodi Borgo (Pozzo di Borgo)'yu İngiliz Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmakla görevlendirmiştir¹⁵⁰.

c - Fransa'nın Tavrı:

Fransız Elçisi Roussin, Hariciye nezaretine verdiği raporda, Ponsonby'nin hareketlerinin hükümetince tasvip edilmeyeceğinden herhangi bir azil hareketinde bulunulmamasını salık veriyordu. Elçi, bir diğer raporunda ise, Bâbîâlî'nin hadise ile ilgili tutumu "kabilyetsiz" bir elçi tarafından müdafaa edileceğinden İngiliz Hükümeti'nin kararının Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olacağını vurguluyordu¹⁵¹. Bu iki rapordan da anlaşılacağı üzere, Fransız Elçisi Roussin hadise karşısında İngiliz Hükümeti'nin nasıl bir tavır takınacağını tam olarak kestiremiyordu. Roussin'e göre, İngiliz Hükümeti'nin Bâbîâlî'nin aleyhine alacağı karar, İngiltere'nin müttefiki olması hasebiyle Fransa'nın da Osmanlı Devleti nazarında itibarının düşmesine sebebiyet verebilecekti. Bu ihtimalin gerçekleşmemesi için Roussin, Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin istiklâlini arzu ettiğini her fırsatta ifâde eder olmuştur¹⁵². Aslında Fransa Cezayir'in acısını unutturmaya çalışıyordu.

d - Avusturya'nın Görüşü:

Meternich, Çörçil'in hareketlerini ayıplarken asâyiş ve güvenlikten sorumlu zabıta kuvvetlerinin hareketlerini uygun bulmamış ve Ponsonby'nin tarzıye kabul etmeyişi de tenkid etmiştir. Meternich'e göre İngiliz Hükümeti, Ponsonby'nin isteklerini ve hareketlerini tasdik etmeyecekti. Yani, Çörçil vak'asıyla ilgili gazete haberlerine rağmen Lord Ponsonby'nin aşırı taleplerinin hükümetince tasdik edilmeyeceğini tahmin ediyordu. Aksi takdirde sulh tehlikeye girebilirdi¹⁵³. Böylece, basit bir av hadisesi devletler bir mesele olmuştu. O kadar ki, İngiltere'nin ısrarı hâlinde sulhun bile bozulabileceği ifâde edilebilmekteydi.

¹⁵⁰ BA, HH, Nr. 46256.

¹⁵¹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 34 ; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 87-88.

¹⁵² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 34.

¹⁵³ BA, HH, Nr. 41198-E.

10 - Hâriciye Nazırı Akif Efendi'nin Azledilmesi:

Akif Efendi, Padişaha takdim ettiği bir tezkirede, Ponsonby'nin ve Büyük Pizani'nin edebe mugayir takrirlerinin resmen kabul edilmesini tenkid etmek suretiyle zımmen Mülkiye nazırından şikâyetçi oluyordu. Bu şikâyetten sonra Londra'dan gelecek cevaba göre, işin halli Akif Efendi'ye bırakıldı¹⁵⁴. Buna göre, Mülkiye nazırı, Akif Efendi'nin memuriyetine müdâhale etmeyecek ve mütâlaaları olursa ilk önce Akif Efendi ile müzâkere edecekti. Bu karar Akif Efendi'yi memnun ederken, Pertev Efendi'nin Hariciye nazırına gücenmesine sebep oldu.

11 Haziran 1836 Cumartesi günü, Pertev Efendi, Rami Kışlası'nda Padişah ile hususi bir müzâkere yapma fırsatı elde etti. Burada nelerin görüldüğüne dair elimizde herhangi bir vesika bulunmuyor. Akif Efendi'ye göre, Pertev Efendi, Çörçil meselesinin kısa sürede sonuçlandırılmaması hâlinde, İngilizlerin Mısır vâlisine yardım edeceklerini iddiâ ederek, Hariciye nezaretine Hulusi Ahmed Paşa'nın nasbı konusunda Padişahı iknâ etmeye çalışmıştı. Seraskerin de bu fikri desteklemesi üzerine Padişah, Akif Efendi'nin azline karar vermişti. Bu karardan sonra Pertev Efendi, *"İşte kendisinin ve İngiltere Devleti'nin hâtırı için Hariciye nazırını azlettirdim. Bir kaç güne kadar irâde çıkacaktır. Devleti tarafına tahriratını ve kuryesini hazırlayıp hemen icrâ olunduğu gibi çıkarsın"* diye Ponsonby'ye haber göndermişti¹⁵⁵.

Akif Efendi'nin bu değerlendirmelerine karşılık, Ponsonby, 13 Haziran 1836 günü bir adamını Akif Efendi'ye gönderip, aralarındaki uygunsuzluğun kaza olduğunu belirterek hürmetini sunuyor ve ondan da aynı davranışı bekliyordu. Akif Efendi'ye göre, elçinin bu davranışı Pertev Efendi hakkında yukarıda izah edilen iddiâlarını doğrulayıcı mahiyettedir¹⁵⁶. Oysa, Ponsonby arzuladığı cevabın İngiltere'den geleceğine ihtimal vermiyordu. Bu nedenle, mes'elenin istediği şekilde sonuçlanmaması hâlinde normal münasebetlerini sürdürürebilmek için şimdiden teşebbüse geçiyordu.

Akif Efendi, görevden alınmasının söz konusu olduğu günlerde bir tezkire taslağı hazırladı. Tezkire anahatlarıyla şöyleydi¹⁵⁷:

¹⁵⁴ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 35-36.

¹⁵⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 37-39.

¹⁵⁶ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 40.

¹⁵⁷ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 41-50.

"- Ponsonby'nin, elçilik usullerine ve devletlerarası muamelelere mugayir bir tutum içinde bulunmasındaki amacı, fikrini kabul ettirebilirse Rusya'ya karşı devletine itibar kazandırmak, başarılı olamaz ise istifa ederek milleti nezdinde itibar kazanmaktı.

- Meselenin bu safhaya gelmesine İstefanaki'nin tahrikleri ve Bâbîâlf'nin mülayim hareketleri sebep olmuştu. Halbuki, İngiltere'nin küçük bir mesele için Osmanlı Devleti'nin istiklâline zarar verecek hattâ, Rusya'nın müdahalesine sebep olabilecek resmî teklifini Osmanlı Devleti kabul etmeyince münasip bir tarziyeye razı olacağına şüphe yoktu. Ancak, Mülkiye nazırı ve İstefanaki Mısır meselesinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin aleyhinde davranacağını zikrettiler. Oysa, Avrupa muvâzenesi bu düşünceye ters düşüyordu.

- Geçen yıl, Rusya Varşova'nın altını üstüne getirirken, İngiltere ve Fransa, işyana teşvik ettikleri Lehistan'ın yardımına gitmediler.

- Geçenlerde Rusya, Avusturya ve Prusya'nın müşterek himayesi altında bulunan Krakov'daki ayaklanmayı Prusya istediği gibi bastırdı. Fransa ve İngiltere hadiseyi protesto etmekten başka bir şey yapamadılar.

- İngiltere, Rusya'nın müdahalesinden korktuğundan Don Karlos'a karşı İspanya kraliçesine yardım yapamadı.

- Belçika, fiilen Flemenk Devleti'nden ayrılmasına rağmen beş senedir bu husus Flemenk kralına tasdik ettirilemedi.

- 1828 yılında İran'da Rus elçisinin öldürülmesi üzerine, Abbas Mirza tarafından verilen resmî bir tarziye ile mesele kapandı. İran vükelâsından hiçbiri azledilmedi.

- 1835 yılında, Halep'te, İngiliz konsolosu dövüldü. İngiltere herhangi bir şikâyette dahi bulunmadı.

- İngiltere, Hünkâr İskelesi Andlaşması için beş kere protestoda bulunmuş ise de aldığı cevaplar üzerine susmuştur. Hele gazeteler, Rusya aleyhine bir savaş çıkacak havası estirirlerken, bir şey yapamamışlardı.

- Fransa, müttefiki olmasına rağmen İngiltere'nin Rusya'ya karşı gösterdiği şiddetli düşmanlığı desteklemiyordu. İngiltere de iki yüzlü bir politika izliyordu. Bir taraftan Rusya'nın taarruzundan korkarak Osmanlı Devleti'nin izniyle Fırat'ta imal ettiği vapurlarla Hindistan ile münasebetlerini geliştir-

meye çalışırken, diğer taraftan da Petersburg'daki elçisi vasıtasıyla Rusya'nın gücendirilmemesine özen gösteriyordu.

- Geçenlerde (Nisan 1836) "zenpârelikte" baskına uğrayan başvekilleri-
nin muhâkemesinin bitirilmesinde devletlere karşı ayıp oluyor diye acele
edilmez iken "en aşağı sınıftan" olan Çörçil gibi bir suçlunun önemsiz bir işi
için, parlamentoda müzâkere edilmeden, kamu güvenliğinin ihlali ve ticare-
tin men edileceğini gözönüne alarak Osmanlı Devleti'ne düşmanlık göster-
mesi beklenemezdi. Kısacası, İngiltere Osmanlı Devleti ile bozuşmak isteme-
yecektir.

Avrupa'nın ve İngiltere'nin bu siyasî ortamına rağmen sözkonusu tehli-
kelerden biri ortaya çıkacak olsa bile, bu hemen olmayıp uzun görüşmeler-
den sonra olabilirdi. Diğer taraftan devletlerarası münasebetlerde Hariciye
nezareti muteber bir memûriyet olduğundan, İngiltere elçiliğinin itibarını
korurken, Osmanlı Devleti'nin, elçilikten daha üstün bir makam olan
Hariciye nezaretinin itibarını muhafaza etmemesi düşünülemezdi. Yine de
Hariciye nazırının azledilmesi gerekiyorsa istifâ etmesi Avrupa devletleri usû-
lüne daha uygundu. Ayrıca bir de Ahmed Fevzi Paşa'ya dokunulmamalıdır."

Akif Efendi, bu meâldeki bir tezkireyi Çarşamba günü Padişaha takdim
etmeyi düşünüyordu. Ancak Salı günü Beylikçi Vekili Sarım Efendi, kendisini
Bâbıâli'de bir toplantıya dâvet ederek azlinin söz konusu olmadığını ifade
etmesi üzerine hazırladığı tezkireyi takdim etmekten vazgeçti¹⁵⁸.

Sarım Efendi'nin taahhüdüne rağmen Akif Efendi, 16 Haziran 1836 ta-
rihinde Hariciye nazırlığından azledildi. Resmî açıklamaya göre, Hariciye
nezareti devletin önemli bir makamı olduğundan nazırın devamlı olarak işi-
nin başında olması ve müşavirlik payesinde sahip olması gerekiyordu.
Müşavirlik payesi olmayan Akif Efendi, aynı zamanda hasta olması hasebiyle
de me'mûriyetine devam edemeyeceğinden azledilmişti. Yerine sabık sadaret
kaymakamı Ahmed Hulusi Paşa tayin olunmuş, Akif Efendi ise on bin kuruş
maaş ile emekliye sevk edilmişti¹⁵⁹. Şüphesiz, bu kararın asıl sebebi, Çörçil
mes'elesinin meydana getirdiği huzursuzluğa son vermek isteğidir¹⁶⁰. Zira,
Ponsonby'ye ve Beylikçi Nuri Efendi vasıtasıyla İngiliz Hükûmeti'ne, kararın

¹⁵⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 50.

¹⁵⁹ Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, İstanbul 1302, V, 1302 ; *Takvim-i Vekayi*, 7 Rebiyyülevvel
1252, Sayı 130.

¹⁶⁰ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 48.

bu hadisenin halli için alındığı bildirilmişti. Tarziye manasında olan bu kararın açık olmama sebebi ise, İngiltere Devleti ile muvâzene iddiâsında olan diğer devletlere bir emsâl olma mahzurunun görülmesidir¹⁶¹. Burada şaşırtıcı olan nokta, İngiltere Hükûmeti'nin Ponsonby'nin isteklerini kabul etmeyeceğinin Bâbiâlî tarafından tahmin edilmesine rağmen böyle bir kararın alınıp tatbik edilmesidir.

Akif Efendi'ye göre, Mülkiye Nazırı Pertev Paşa, İngiltere'nin elçisinin itibarını korumak isteyeceğinden düşmanca davranacağını, Mısır meselesinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine tavır alacağını ifade ederek bu kararın çıkmasını sağlamıştı. Pertev Paşa'nın bu tutumunu ise kendisine olan düşmanlığına başlıyordu¹⁶². Diğer taraftan Serasker daha önce teklif ettiği Ahmed Fevzi Paşa'yı nefyetme hususunu kabul etmediği için görevden alma fikrini desteklemişti.

Padişahı bu kararın alınmasına iknâ edenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmiyor. Ancak, Akif Efendi'nin yerine Ahmed Hulusi Paşa'nın getirilmesi, onun hariciye işlerinde tesirli olacağını gösteriyordu. Çünkü Ahmed Hulusi Paşa, Akif Efendi'nin akrabası ve yaşlı olup hariciyeden de anlamıyordu. Bu nedenle hariciye işlerine Akif Efendi danışmanlık yapacaktı¹⁶³. Ayrıca, ilk defa bir nazır nefyolmadan, mallarına el konmadan maaş bağlanarak emekliye sevk edilmişti¹⁶⁴. Öyle anlaşılıyor ki, Akif Efendi görevinden alınmasına rağmen gözden düşmemişti.

Akif Efendi'nin vazifesinden alınması çeşitli yorumlara sebep olmuştur. İngiliz *Morning Chronicle* gazetesi, Akif Efendi'nin azli ile Rusya'nın İstanbul'daki nüfûzünün kırıldığını ve bu nedenle Rus Elçisi Boutenef'in çeşitli faaliyetlere geçtiğini duyuruyordu¹⁶⁵. Gerçekten de Boutenef, Padişaha bu kararın tatbikinden duyduğu üzüntüyü belirtmişti¹⁶⁶. Padişah, kararın politik olmadığını ifade edince, Rusya Akif Efendi'nin azledilmesine daha fazla tepki göstermedi. Fakat, ileriki tarihlerde Palmerston, Ahmed Fevzi Paşa'yı da azlettirmeye kalkışınca Rusya, Bâbiâlî'yi ikaz ederek bu durumun

¹⁶¹ BA, HH, Nr. 46429-K : Londra Sefiri Reşid Bey'in tahriratu (25 Receb 1252).

¹⁶² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 51.

¹⁶³ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 103.

¹⁶⁴ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 148.

¹⁶⁵ BA, HH, Nr. 46429-K.

¹⁶⁶ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 104.

Osmanlı-Rus münasebetlerini bozacağını bildirecektir¹⁶⁷. Hattâ, Akif Efendi'yi yeniden makamına getirmek ve Ponsonby'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak için çalışacaktır¹⁶⁸.

Prens Meternich ve Fransız Elçisi Roussin, Akif Efendi'nin görevinden alınmasından memnun değillerdi¹⁶⁹. Hattâ, Roussin, garib bir tavır takınarak asıl suçlu ilân ettiği Ahmed Fevzi Paşa'nın azledilmemesinden şikâyetçi olmaya başladı¹⁷⁰.

D - İNGİLİZ HÜKÜMETİ'NİN TUTUMU

1 - Beylikçi Nuri Efendi'nin Teşebbüsleri:

Bâbîâlî, ilk önce Ponsonby ile müzâkerelerde bulunarak Çörçil meselesini neticelendirmeye çalışmıştı. Bu nedenle Londra Elçisi Beylikçi Nuri Efendi durumdan haberdar edilmemişti. Bâbîâlî'nin bu tavrı hâdisenin adı bir zabıta vak'ası olması cihetiyle yerinde bir hareketti.

Başlangıçta İngiliz gazeteleri hadiseyi İngiliz kamuoyuna farklı farklı aktetiyorlardı. Bu haberlerle hadise hakkında bilgi sahibi olan İngilizlerden bir kısmı Ponsonby'nin tavrını tasdik ederken diğerleri de takbih etmekteydi. Daha sonra İngiliz kamuoyunda Ponsonby'nin fikri ağır basmaya başladı. Bu ortamda Beylikçi Nuri Efendi, meseleyi İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston'a gayr-i resmî olarak izâh etti¹⁷¹.

Palmerston'un bu izâhata herhangi bir tepkisi olmamıştı. Bu da Çörçil meselesine Ponsonby'nin aksine nazırın önem vermediğini göstermektedir. İngiltere Hükümeti'nin meseleyi mühimsemediği tahmin edildiğinden¹⁷², Ponsonby ile yapılan müzâkerelerde bir netice elde edilemeyince Beylikçi Nuri Efendi, meseleyi Londra'da çözümlenmekle görevlendirildi¹⁷³.

Nuri Efendi, bu memuriyet üzerine, İngiliz Hariciye Nazırı Lord Palmerston ile buluştu. Bu görüşmede Nuri Efendi, Osmanlı Devleti'nin ri-

¹⁶⁷ BA, HH, Nr. 47986-I : Rusya elçiliğinden mahremâne ifâde.

¹⁶⁸ Yorga, *Aynı eser*, V, 389.

¹⁶⁹ BA, HH, Nr. 47270-B : Yanko Mavroyani tarafından Bâbîâlî'ye yazılan arizanın tercümesi (Vesikanın aslı bulunamadığından katalogdaki mündericâtundan faydalanılmıştır.).

¹⁷⁰ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 110.

¹⁷¹ BA, HH, Nr. 32988-C : Nuri Efendi'nin arızası (3 Rebiyülevvel 1252).

¹⁷² BA, HH, Nr. 47986-G : Avusturya elçisinin talimnâme tercümesi (3 Haziran 1251).

¹⁷³ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 49.

zası dışında meydana gelen hadisede suçlu görülen subayın cezalandırıldığını, Ponsonby'nin Londra'ya gönderdiği raporda hadiseyi ziyadesiyle abarttığını, Bâbîâlî'nin "kat-ı muhâberât"ı kabul etmediğini ifade etti. Bu sırada Çörçil meselesi İngiltere'de siyasî tartışma konusudur. Bu tartışma ortamında Palmerston, bir devletin gönderdiği elçiye itimad etmesi gerektiğini ileri sürerek, Ponsonby'den gelecek cevaba göre hadisenin müzâkere edileceğini belirtmiştir¹⁷⁴.

Palmerston, her ne kadar olaya önem vermiyor gözüküyorsa da kesin bir cevap da vermiyordu. Ayrıca, bu meselenin çözümü için Ponsonby'yi devre dışı bırakmaya taraftar gözüküyor ve onun vereceği rapora göre müzâkerelerin yürütüleceğini imâ ediyordu. Ponsonby, Bâbîâlî'nin vereceği tarziyeyi kabul etmeyerek İngiltere'den gelecek cevabı beklerken, Palmerston da, elçisinden gelecek cevaba göre meselenin müzâkere edileceğini söylüyordu¹⁷⁵. Bu duruma göre meselenin halli mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte, Londra'da yapılacak diplomatik temaslar sonucu çözümün bulunacağına inanan Bâbîâlî, Nuri Efendi'den bu hususta çaba sarfetmesini istemiştir¹⁷⁶.

2 - Çörçil Meselesinin Cezayir Meselesine Tesiri:

Bu sıralarda Bâbîâlî bir taraftan da Cezayir meselesi ile meşguldü. Hünkâr İskeleyi Andlaşması'dan sonra, Cezayir'in geri alınmasını temin için Avrupa devletleri nezdinde diplomatik faaliyetlere geçildi ve hattâ, Akdeniz'e kuvvet göndermek için bazı tedbirler alındı. Türk tarafının bu tedbirine karşılık Fransız Donanması Akdeniz'e gönderilince, Tunus açıklarında iki tarafın donanması çatışma noktasına geldi (Temmuz 1836). Bâbîâlî, Çörçil meselesinden dolayı, Fransa'ya karşı İngiltere'den yardım talep edemedi¹⁷⁷.

Fransa, muhtemelen bu durumdan faydalanarak Cezayir meselesinde daha katı bir tavır takındı. Hattâ, Tunus hakkındaki niyetlerini bile açığa vuruyordu. Bu nedenle Mustafa Reşid Bey, Bâbîâlî'ye gönderdiği takrirden, Çörçil meselesini İngiltere'yi memnun edecek bir şekilde çözümlemenin Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağını beyan ediyordu¹⁷⁸.

¹⁷⁴ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 49.

¹⁷⁵ Cavid Baysun, "Mustafa Reşid Paşa'nın Paris ve Londra elçilikleri esnasında siyasî yazıları", *Tarih Vesikaları*, İstanbul 1944, c. III, sayı 13, s. 52.

¹⁷⁶ BA, HH, Nr. 34964.

¹⁷⁷ Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, İstanbul 1957, s. 35-45.

¹⁷⁸ Cavid Baysun, *Aynı makale*, s. 52.

Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesinin İngiltere'nin siyasetine muhalif olduğuna ve Akif Efendi'nin görevinden alınmasının İngiltere'yi memnun edeceğine inanan Mustafa Reşid Bey, İngiltere'den hiç olmaz ise sözlü bir yardım alacağına inanmaktaydı¹⁷⁹. Fakat, İngiltere beklenen yardımı yapmamıştır. Diğer Avrupa devletleri de Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesini kabul etmiş olduğundan ve Osmanlı Devleti tek başına Fransa ile baş edemeyeceğini anladığından bu gibi teşebbüslerden bir sonuç alamayacaktı. Neticede Osmanlı Devleti, 1847 yılında Cezayir üzerindeki hak ve hukukunun sona ereceğini kabul edecekti.

3 - Mustafa Reşid Bey - Palmerston Müzâkeresi:

Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin azledilmesine karşılık, İngiltere'nin de İstanbul'daki elçisi Ponsonby'yi görevden almasını sağlamak için Beylikçi Nuri Efendi'ye talimat verilmişti. Ancak Nuri Efendi bu işi başaramayınca Mustafa Reşid Bey'in bunu daha iyi yapacağı düşüncesiyle iki sefirin yerleri değiştirildi¹⁸⁰. Bu esnada görevinden alınması beklenen Ahmed Fevzi Paşa, tam aksine terfi ettürülmek suretiyle taltif edildi.

Bu gelişmeler karşısında İngiltere Hükümeti, Fransa ve Avusturya'nın da tesiriyle resmî gazetede elçisinin iddiâlarını inkâr etmiş ve elçisini beş ay kadar talimatsız bırakarak zımnen hareketini takbih etmişti¹⁸¹. Yalnız beş ay sonra İngiliz Hükümeti hadise ile ilgili dökümanları Ponsonby'ye gönderdi. Ancak, herhangi bir yorum ve direktifte bulunmamıştı¹⁸². Bu duruma göre hadisenin kapandığı, her şeyin normale döndüğü söylenebilir miydi?

29 Ekim 1836 Cumartesi günü Londra Sefiri Mustafa Reşid Bey ile Hariciye Nazırı Palmerston arasında bir müzâkere yapıldı. Bu müzâkerede Palmerston hadisenin kapanmadığını ifade ederek nedenlerini şu esaslara istinat ettiriyordu¹⁸³:

1 - Akif Efendi'nin azlinin, İstanbul'da Ponsonby'ye, Londra'da ise Beylikçi Nuri Efendi tarafından İngiliz Hükümeti'ne bu hadiseyle ilgili olduğunun ifade olunması İngiltere'de memnurluk uyandırmasına rağmen sonradan resmî ilânda bunun sebebi olarak Akif Efendi'nin hastalığı gösterilmiştir.

¹⁷⁹ Cavid Baysun, *Aynı makale*, İstanbul 1949, c.III, Sayı 15, s. 215-218.

¹⁸⁰ Rükneddin Akbulut, *Beylikçi Nuri Mehmed Efendi'nin Londra Sefaret-i Mahsusası ve Paris Büyük Elçilikleri*, (Mezuniyet Tezi), İstanbul 1940, Tarih Semineri Ktb. Nr. 265.

¹⁸¹ BA, HH, Nr. 47986-L.

¹⁸² Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 115.

¹⁸³ BA, HH, Nr. 46429-K.

2 - Ahmed Fevzi Paşa'nın cezalandırılması beklenirken terfi ettirilmiştir.

3 - Suçlu gösterilen bazı memurlar henüz cezalandırılmamıştır.

4 - Bir İngiliz heyetine gereken ilgi gösterilmeyerek İngiltere ile alay edilmiştir.

5 - Kapdan-ı Derya Tahir Paşa'nın Trablus'da Müslümanların İngiltere ile ticaretten menlerine dair tenbihatta bulunması andlaşmalara aykırıdır.

İngiltere Hükümeti meselenin henüz sonuçlanmama gerekçesi olarak gösterdiği iddiâlarında samimi değildir. Palmerston, resmî tarziye verilmesinden şikâyet etmekte, ancak ne İngiliz elçisi ve ne de Hükümeti nasıl bir tarziye istediklerini beyan etmemişlerdi. Yoksa, Bâbîâlî'nin bu mesele dolayısıyla bir nazırını azlettikten sonra küçük rütbeli bir kaç memurun cezalandırılmasına mani olması beklenemezdi. Fakat meselenin bittiği zannıyla belki suçlu gösterilen memurlar cezalandırılmamış olabilir.

Akif Efendi, hangi sebep gösterilmiş olursa olsun, bu meseleden dolayı vazifesinden alınmıştı. Bundan daha büyük bir tarziyenin verilmesi mümkün değildi. Diğer devletlerin ileride buna benzer meselelerde aynı isteklerde bulunmamaları için azil sebebi açıkça ilân edilmemişti.

Bir İngiliz askerî heyeti 1836 yılında İstanbul'a gelmişti. Osmanlı Devleti, bu heyetten askerî alanda danışman olarak faydalanmak istemişse de, heyetkiler, bizzat Osmanlı ordusunda istihdam edilmek istiyorlardı. Bu istek Osmanlı ordusunun kurallarına ters düştüğü için kabul edilmeyince, İngiliz heyeti geri döndü. Bu duruma göre İngiliz heyetine karşı kötü bir muamele- nin söz konusu olamayacağı açıktır. Oysa, Palmerston, Rusya'nın tepki göstermesi sonucunda İngiliz subaylarının istihdam olunmadıklarını düşünüyordu¹⁸⁴.

10 Kasım 1836 tarihinde Kapdan-ı Deryalıktan alınıp, Trablus valiliğine tayin edilen Çengeloğlu Tahir Mehmed Paşa, Palmerston'un iddiâ ettiği gibi, Trablus'ta andlaşmalara mugayir bir harekette bulunmamıştı. İngiliz tüccarları, Trablus'daki İngiliz konsolosunun müsaadesiyle, "yasak eşya" ticareti yapıyorlardı¹⁸⁵. Nitekim, barut yüklü bir İngiliz gemisi, devletin asayişini korumak ve ticarî nizamını sağlamak için alıkonulurken gemidekiler ise tutuk-

¹⁸⁴ Cavid Baysun, "Mustafa Reşid Paşa'nın Siyasî Yazıları", *Tarih Dergisi*, İstanbul 1960, s. 133-142.

¹⁸⁵ BA, HH, Nr. 40958-M: Fransız gazetesinden alınan havadis tercümesi.

lanmışlardı¹⁸⁶. İngiliz Konsolosu Harrington, Tahir Paşa'yı zor durumda bırakmak için Malta adasında bulunan İngiliz harp gemilerini Trablus'a sevk ettirdi¹⁸⁷. Bu gibi hareketlerden rahatsız olan Tahir Paşa, konsolosun değiştirilmesi için teşebbüse geçilmesini Bâbîâlî'den talep etti. Öte yandan İngiliz Konsolosu Harrington, İngiliz tebaası hukukunun iptal edilmiş olduğu iddiasıyla hadiseyi İngiliz elçisi ve Hükümetine rapor etmiştir¹⁸⁸. Bu rapora göre, Tahir Paşa Müslümanlara İngiliz tüccarlarıyla ticaret yapmamaları için tenbihatta bulunmuştu. Bu durum ikili anlaşmalara uygun değildi. Oysa anlaşmalara mugayir herhangi bir tutum ve davranış söz konusu bile değildir¹⁸⁹. Nitekim, konsolosun davranışlarındaki uygunsuzluğu Palmerston da kabul ediyordu. Bunun üzerine, Mustafa Reşid Bey, konsolosun görevinden alınmasını Hariciye nazırından talep etti. Hariciye nazırı bu isteği reddetti. Hattâ, şaşırtıcı bir tavır takınarak İngiliz tebaasının ticarî imtiyazlarını korumak amacıyla Trablus'a bir kaç gemi gönderildiğini ilân etti¹⁹⁰.

İngiliz Hükümeti, yukarıda izah edilen olayların Rusya'nın tahrikleri neticesinde meydana geldiğini iddiâ ederek isteklerinin kabul olunmaması halinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin düşmanları safında yer alacağını söylemekten çekinmiyordu. Gerçekten de Rusya, fırsat düştüğçe her devlet aleyhinde çalışmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu siyasetine tamamen vakıf olduğundan Rus tahriklerine ve telkinlerine kapılması beklenemezdi. Oysa, Palmerston, Rus telkinleri neticesinde, Ahmed Fevzi Paşa'ya yeni mansıblar verildiğini iddia ederek, Mustafa Reşid Bey'den bu paşanın görevinden alınmasını talep etti¹⁹¹.

Mustafa Reşid Bey'in Londra'daki görevi, iki devlet arasındaki dostluğu kuvvetlendirmektir. Ancak, İngiltere'ye gelir gelmez, iki devlet arasında dostluğu kuvvetlendirecek hareketler yerine soğukluğa sebebiyet verecek bir teklifle karşılaşmıştı. Yapılması imkânsız bir şeyin teklifi ve önemsiz bir mesele- nin büyütülmesi Osmanlı-İngiliz münasebetlerini iyice bozabilecekti. Ayrıca, Ahmed Fevzi Paşa, Padişah tarafından taltif edildiğinden, bu karara müdahale edilemezdi.

¹⁸⁶ Cavid Baysun, *Aynı makale*, s. 133-142.

¹⁸⁷ BA, HH, Nr. 46398.

¹⁸⁸ BA, HH, Nr. 22497-B : Harrington'dan Tahir Paşa'ya gönderilen takrir tercümesi (14 Teşrin-i sani 1836).

¹⁸⁹ BA, HH, Nr. 22497 : Tahir Paşa'nın Harrington'a gönderdiği mektubun tercümesi.

¹⁹⁰ Cavid Baysun, *Aynı makale*, s. 133-142.

¹⁹¹ BA, HH, Nr. 46429-K.

İngiltere Hükümeti'nin bu tavır ve istekleri ile önceki tahminlerin aksine elçisi Ponsonby'nin tekliflerini aynen kabul ederek hadiseyi onun raporu-
runa göre neticelendirmeye karar verdiği anlaşılmaktadır. Rusya, İngiltere'nin bu politika değişikliğini iki sebebe bağlıyordu¹⁹²:

Birinci neden, Osmanlı Devleti, Ponsonby'nin tavır ve hareketlerinden haklı nedenlerden dolayı şikâyetçi olacaktı. Bu şikâyetin reddi gayet müşkil olacağından İngiltere, ani bir hareketle Mustafa Reşid Bey'i korkutarak böyle bir isteği önlemişti.

İkinci neden, Osmanlı Devleti'nin nazırlarını azletmesi, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında soğukluğa neden olacağını Palmerston biliyordu. Palmerston, Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nı imzalayan nazırların azillerinin bu ittifaktan dolayı icab etmiş olması ve bu şahısların feda edilmelerini Rusya'nın kayıtsızlıkla müşahede edemeyeceği, dolayısıyla yalnız kalan ve kuvvetten mahrum olan Osmanlı'nın İngiltere'nin nüfûzuna tabi olacağını bekliyordu.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin müstakil bir devlet olmasını istemesine rağmen bu ülkede menfaatine ters düşecek en ufak bir harekete bile tahammül edemiyordu. Böyle bir durumda dostluğu terk ederek savaşı bile göze alabileceğini söylemekten çekinmiyordu.

Mevcut devletlerarası statüko İngiltere'nin menfaatine uygun olduğundan İngiltere'nin diğer Avrupa devletlerinin tutumuna mugayir bir tavır ile Çörçil vak'ası gibi basit bir mesele için Osmanlı Devleti ile savaşa girmesi beklenemezdi. İngiltere Hükümeti'nin anlaşmaz tavrının asıl sebebi İngiltere ile Rusya arasındaki ihtilaftı. Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın görevden alınmaları sonucu Osmanlı-Rus münasebetleri bozulacak ve Osmanlı Devleti, İngiltere'ye yanaşacaktı. Netice itibarıyla İngiltere, Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nı geçersiz kılmak ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırmak için her yoldan faydalanmaya çalışıyordu. Çörçil vak'ası bu vasıtalarından birini teşkil etmiştir.

4 - Rusya'nın İngiliz Siyasetine Karşı Tavrı:

Rusya, İngiltere'nin Çörçil meselesinde takip ettiği siyasetin başarılı olması halinde, Hünkâr İskeleyi Andlaşması ile elde ettiği üstünlüğü kaybedeceğinin farkındaydı. Bu nedenle, Akif Efendi'nin yeniden Hariciye nezareti

¹⁹² BA, HH, Nr. 47986-I.

makamına getirilmesini¹⁹³, İngiliz Hükümeti'nin isteklerinin kabul edilmesini ve Ponsonby'nin de İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istiyordu¹⁹⁴. Şüphesiz, bu isteklerin yerine getirilmesi hâlinde, İngiltere'nin şiddetli itirazları ile karşılaşılacak ve meseleye bir çözüm yolu bulunamayacaktı. Rusya'ya göre, böyle bir durumda Bâbîâlî, meseleyi Avrupa devletlerine havale edebilirdi. Böylece adı bir zabıta vak'asının halli milletlerarası müzâkerelere konu teşkil edecek ve mesele tamamen devletler arası denge meselesine dönüşürülebilecekti.

İngiltere bu meselenin sebebi olarak Rusya'nın tahriklerini görüyor ve Osmanlı Devleti'nin düşmanları safına geçeceğini ilan ederken Rusya da kendi tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda Osmanlı-Rus ittifakının zor durumda kalacağını, iki devletin arasının açılacağını ilân ediyordu. Böylece, Osmanlı Devleti bir tercihe zorlanmıştır. Ya Rusya ile bozuşmak pahasına İngiltere'nin isteklerini kabul edecek veya Rusya'nın belirttiği şekilde davranarak İngiltere'den uzaklaşacaktı.

5 - Hadisenin Neticelendirilmesi:

Mustafa Reşid Bey'in Londra'daki vazifesi, Çörçil meselesini çözmek, iki devlet arasındaki iyi münasebetleri geliştirmek ve Ponsonby'nin görevden alınmasını temin etmektir. Mustafa Reşid Bey, Londra'da göreve başladığı sıralarda İngiliz kamuoyu ve basını hâlâ Çörçil meselesini ve Rus tahriklerini konu ediniyordu¹⁹⁵. Mustafa Reşid Bey'e göre, bu ortamda Ponsonby'nin görevden alınması isteği Rus tahriklerine mâl edilecek, ve meselenin kamuoyunda unutulmaksızın çözümlenmeye çalışılması Osmanlı ülkesinde Rus politikasının itibarını artıracaktı. Bu gibi ihtimallerin gerçekleşmesini Osmanlı siyasetine mugayir bulan Mustafa Reşid Bey, Palmerston'dan İstanbul'daki İngiliz elçisinin geri çağırılmasını istememiştir.

Gazete haberlerine göre ise İngiltere Hükümeti, Ponsonby'yi görevinden almıştı. Bunun üzerine Ponsonby, Rusya'nın bütün hilelerini bilmesi hasebiyle kendisinin İstanbul'da kalmasını Türk Hükümeti'nin arzu ettiğini yazmış ve Bâbîâlî de elçiden şikâyetçi olmamıştı. Bu sayede elçi, yerine tayin edilen kişiyi Malta'dan geri göndertmiş ve İstanbul'da kalmayı başarmıştı¹⁹⁶.

¹⁹³ Yorga, *Aynı eser*, V, 389.

¹⁹⁴ BA, HH, Nr. 47986-L.

¹⁹⁵ BA, HH, Nr. 46429-K.

¹⁹⁶ BA, HH, Nr. 46884 : Paris gazetelerinden havadis tercümesi.

Aslında, Ponsonby, ailevi sebeplerden dolayı geçici olarak Londra'ya gitmek için izin almıştı. Mart veya Nisan 1837'de İstanbul'dan ayrılacaktı¹⁹⁷. Bu nedenle yerine geçici olarak bir elçi tayin edilmiş¹⁹⁸ olup görevden alınması söz konusu değildi.

Gazete haberlerinin tesirinde kaldığı anlaşılan Akif Efendi, Ponsonby'nin İstanbul'da kalma isteğinin Pertev Paşa'dan geldiğini iddiâ etmiştir¹⁹⁹. Aslında, Mustafa Reşid Bey, Bâbüâlî'ye gönderdiği arızasında Ponsonby'nin azli hususunda ısrar edilmemesinin Osmanlı Devleti'nin lehinde olacağını ifâde etmişti. Öyle anlaşılıyor ki, Bâbüâlî bu ortamda Mustafa Reşid Bey'in fikrini benimsemiştir²⁰⁰.

Böylece, iki devlet arasında yakınlaşma başladı. Çörçil meselesinden dolayı Bâbüâlî'nin verdiği resmî tarziyeyi Ponsonby kabul etti. Mülkiye Nazırı Pertev Paşa ile Ponsonby arasında iyi münasebetler gün geçtikçe arttı ve bu durum Palmerston tarafından memnunlukla karşılandı. İngiltere, Ahmed Fevzi Paşa'nın görevinden alınması isteğinden vazgeçti. Hattâ, elçisine gönderdiği tavrile, Kapdan Paşa ile olan anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasını istedi²⁰¹. Diğer taraftan Trablus'daki İngiliz konsolosunu azledildi. Ponsonby de Akif Paşa ile münasebetlerini düzeltmeye çalıştı²⁰².

Osmanlı Devleti ise Çörçil meselesini bertaraf etmek için daha önce Hariciye nazırını azletmiş ve bir yüzbaşını cezalandırmıştı. Şimdi de Çörçil'e talebi olan on bin kantar zeytinyağı satın alma imtiyazı²⁰³ ve bir pırlantalı iftihar nişanı verdi²⁰⁴.

E - AKİF EFENDİ - PERTEV PAŞA MÜNASEBETLERİ

Akif Efendi, Reisülküttaplığa Pertev Paşa'nın ısrarı ile tayin edilmesine ve zaman zaman Pertev Paşa ve Vassaf Efendi'nin himayesini görmüş²⁰⁵ olmasına rağmen, ikisi arasında bir geçimsizliğin olduğu anlaşılmaktadır. Bu ge-

¹⁹⁷ Cavid Baysun, *Aynı makale*, s. 133-142.

¹⁹⁸ BA, HH, Nr. 467721-Ç : Paris Elçisi Beylikçi Nuri Efendi'nin tavriri (5 Zilhicce 1252).

¹⁹⁹ Akif Paşa, *Muharrerât-ı Hususiyeye-i Akif Paşa*, İstanbul 1301, s. 26.

²⁰⁰ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 75.

²⁰¹ BA, HH, Nr. 52524: İngiliz elçisine Londra'dan gelen tavririn tercümesi (1 Şevval 1252) Cavid Baysun, *Aynı makale*, s. 133-142.

²⁰² BA, HH, Nr. 46422-B: Ponsonby tarafından Akif Paşa'ya gönderilen mektubun tercümesi (3 Eylül 1251).

²⁰³ BA, HH, Nr. 46398.

²⁰⁴ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. VII.

²⁰⁵ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1938, s. 84 vd.

çimsizlik Akif Efendi'nin Hariciye nazırlığından ayrılmasından sonra şiddetlenmiştir²⁰⁶. Akif Efendi, görevden alınmasında büyük rol oynadığına inandığı Pertev Paşa'yı yıpratmak için kendi görüşlerini. *Tabsıra*'da açıkladığı gibi, Saraya sunduğu tezkireler ile de onun gözden düşmesini temin etmeye çalışmıştır.

Akif Efendi, Eylül 1837 tarihli tezkiresinde²⁰⁷, Pertev Paşa, damadı Vassaf Efendi ve kardeşi Mühimmat nazırı Emin Efendi'nin suiistimallerinden bahsederek, devletin son zamanlarda uğradığı felaketlerden onu sorumlu tutmuştur. Aynı tezkirede Pertev Paşa'nın İngiliz yanlısı bir siyaset izlediğinden bahisle bu siyasetin zararlarını anlatır.

A. Hamdi Tanpınar, Pertev Paşa'yı, Osmanlı Devleti'nde İngiliz siyasetini destekleyenlerin başında gösterirken, Şerafeddin Turan da daima Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını hedefleyen Rus dostluğunun aleyhdarı ve Rusya'ya karşı İngiltere'ye yanaşmak isteyen bir devlet adamı olarak tanıtıyor. Orhan Koloğlu ise, Pertev Paşa'nın, herhangi bir güce göre değil, daima devlet politikasının gereğine göre tavır takındığını belirtiyor²⁰⁸.

Akif Efendi, Vassaf Efendi'nin Mabeyn'den çıkarılmasından sonra verdiği anlaşılan ikinci tezkiresinde ise, Çörçil meselesinden sonra Ponsonby'nin İstanbul'da elçi olarak kalmasından faydalanmak istemiştir. Pertev Paşa, Vassaf Efendi ve Emin Efendi hakkında ağır ithamlarla dolu olan bu tezkirede, Pertev Paşa'nın azlinden sonra dahi İstanbul'da ikamet etmesini mahzurlu bularak, onun Bursa'ya, Emin Efendi'nin Edirne'ye sürülmesini açık bir şekilde tavsiye ederken, Vassaf Efendi'nin de idam edilmesini zımnen tavsiye eder²⁰⁹.

Pertev Paşa'nın Padişah nezdindeki mevki ve devletin genel siyasetine tesir edecek derecede nüfuzlu bir devlet adamı olarak tanınması, halk arasında "*tuğsuz Padişah*" denilmesine sebep olmuştu²¹⁰. Bu durum bir çok kişiyi Pertev Paşa'nın aleyhine çevirmiştir. Hattâ, Nisan 1837'de bir seyahate çıkan II. Mahmud'un aleyhine İstanbul'da bir suikast tertib edildiği ve Pertev Paşa'nın da adamları ile buna iştirak ettiği rivayetleri de ortaya çıkınca, Pertev Paşa'nın nüfuzu sarsıldı²¹¹.

²⁰⁶ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V. 48.

²⁰⁷ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V. 156-158.

²⁰⁸ Şerafeddin Turan, "Pertev Paşa" *IA*, İstanbul 1964, I, 555; A. Hamdi Tanpınar, *Aynı makale*, s. 243; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 120.

²⁰⁹ Akif Paşa, *Muharrerât-ı Hususiyye-i Akif Paşa*, İstanbul 1301, s. 26-31.

²¹⁰ Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s. 555.

²¹¹ A. Hamdi Tanpınar, *Aynı makale*, s. 244 ; Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s. 555.

Bu faaliyetler neticesinde, Pertev Paşa, 12 Eylül 1837'de azledilip Edirne'ye sürüldü²¹². Pertev Paşa'nın uzun müddet devlet hizmetinde bulunması ve "şan-şöhret" sahibi olmasına rağmen tespit edilen mal varlığının tahminlerin aksine fazla olmadığı anlaşılmaktadır²¹³. Para ve mal varlığının bir kısmını saklayabileceği düşüncesiyle, Paşa'nın yakınları sorguya çekilmiş ve baskıya maruz kalmışlarsa da netice değişmemiştir²¹⁴.

Pertev Paşa'nın yerine Mülkiye nazırlığına getirilen Akif Efendi, Paşa'dan tamamen kurtulmak amacıyla Saraya sunduğu arızalarında onun idam edilmesini telkin etmeye çalışmıştır²¹⁵. Neticede II. Mahmud'un müsaadesiyle Edirne'ye gönderilen tezkire üzerine Pertev Paşa, Kasım 1837 sonlarında Edirne valisi Emin Paşa tarafından boğdurulmuştur²¹⁶. Ancak resmî açıklamada, hastalığı nedeniyle öldüğü bildiriliyordu²¹⁷.

Pertev Paşa'nın kabir masraflarının Hazine tarafından karşılanması, mal varlığının ailesine terk olunması ve miriye alınması lâzım gelen zeametinin oğullarına tevcihi, II. Mahmud'un, Pertev Paşa'yı istemeyerek katlettiğine ve katli hakkındaki irâdenin tatbik edilmemesi için gönderttiği rivayet olunan ikinci bir postanın geç kalmasından dolayı pişmanlık duyduğunu ispatlar mahiyettedir²¹⁸.

F - ÇÖRÇİL'E VERİLEN İMTİYÂZLAR

1 - Yağ İmtiyâzı:

Olayın çıkışına sebep olan ve gelişiminde hiç rolü bulunmayan Çörçil sonunda en kârlı çıkan şahıs olmuştur. Bâbîâlî, meselenin sonuçlandırılması için Çörçil'e bazı imtiyâzlar vermeye hazırды. Bu durumdan istifade eden Çörçil, on bin kantar zeytinyağı satın alma imtiyâzı talep etmiştir. Daha önce İstanbul'un ihtiyacı olan yiyecek maddelerinin başka yerlere sevki yasaktı. Bununla birlikte, Bâbîâlî, İngiltere'ye dostluk ve iyi niyet belirtisi olarak me-

²¹² BA, HH, Nr. 35253 : Pertev Paşa'nın Mülkiye nazırlığından azline dair Hatt-ı Hümâyûn; *Takvim-i Vekâyi*, 17 Cumadelahire 1253, Sayı 154.

²¹³ BA, HH, Nr. 35268-A ; BA, HH, Nr. 35268.

²¹⁴ BA, HH, Nr. 35264.

²¹⁵ Reşad Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985, s. 35.

²¹⁶ Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s. 555.

²¹⁷ *Takvim-i Vekâyi*, 5 Ramazan 1253, sayı 157.

²¹⁸ BA, HH, Nr. 25436 ; Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s. 556; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Aynı eser*, s. 1319.

seleyi çözümlenmek istediğinden Çörçil'e bir defaya mahsus olmak üzere münasip mahallerden on bin kantar zeytinyağı satın alma ruhsatının verilmesini kararlaştırdı²¹⁹.

Bu işin tertibiyle ile vazifelendirilen İstefanaki, zeytinyağı müdürü ve diğer ilgili memurlarla müzâkerede bulunarak imtiyânın ne şekilde verileceğini tespit etti. Buna göre, Çörçil, İstanbul'a gönderilmesi taahhüd edilip verilmeyen yılların bakayasından 2.000 kantarı Ayvalık, 3.000 kantarı Edremid ile Kemer-Edremid, 2.500 kantarı Ayvalık ile Yund Adası, 1.000 kantarı Ayazmend ve 1.500 kantarı Midilli'den olmak üzere on bin kantar zeytinyağı satın alma imtiyâzı elde ediyordu²²⁰. Bu imtiyâzı kullanabilmek için 175.000 kuruş resm-i mîrî 112.250 kuruş "rüsûmât-ı gümrük" ve "ihtisâbiyye" ve 40.000 kuruş nakliye masrafını mahallî yağ memurlarına malın teslimi esnasında ödemesi gerekecekti. Böylece, kantarı 112,50 kuruştan mahallinden satın alınacak olan on bin kantar zeytinyağı diğer masrafları ile toplam 1.452.250 kuruşa mal olacaktı²²¹.

Bu miktardaki yağın birden verilmesi, İstanbul'da zeytinyağı darlığı yaratabileceği gibi zeytinyağı üreticisi de malın tedarikinde zorlanabilecekti. Bu gibi sıkıntularla karşılaşılmasını için Çörçil'den, zeytinyağını hasad mevsimi olan Haziran-Temmuz aylarında alması istendi²²². Çörçil, malın Avrupa'ya nakli için gemi kiraladığını ve bunların Temmuz'a kadar altı ay bekletilmesi durumunda zarar edeceğini beyan ederek bu isteği reddetmiştir²²³.

Bâbiâli, bu meseleyi kapatmak ve yeni yeni problemlerle karşılaşmamak isteğiyle malın Mart (1837) ayının başından Mayıs ayının sonuna kadar Çörçil'e teslimini kararlaştırdı²²⁴. İngiltere, Çörçil mes'elesini kullanarak Osmanlı-Rus münasebetlerini bozmaya çalışırken ne gariptir ki, Çörçil bu imtiyâzını 350.000 kuruşa Rusyalı Rali ismindeki bir tüccara²²⁵ devretmiştir.

²¹⁹ BA, HH, Nr. 46438-I : Kapdan Paşa'nın takriri.

²²⁰ BA, HH, Nr. 46382 : Çörçil'in on bin kantar zeytinyağı satın almasına izin verilmesine dair arz tezkiresi.

²²¹ BA, HH, Nr. 46438-L : İstefanaki tarafından hazırlanan on bin kantar zeytin yağının kazalardaki rayiç fiyatı beyanında pusula.

²²² BA, HH, Nr. 46438-I : Mansure Defterdarı'nın yağ maddesine dair takriri.

²²³ BA, HH, Nr. 46438-İ : İstefanaki'nin yağ maddesine dair müzekkiresi.

²²⁴ BA, HH, Nr. 46382.

²²⁵ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 154.

2 - Türkçe Gazete Çıkarma İmtiyâzı:

Ceride-i Havadis gazetesinin çıkarılış nedeniyle ilgili olarak çeşitli bilgiler mevcuttur. Bazı müellifler, Çörçil meselesinin halli için zeytinyağı imtiyâzının yanı sıra bir de Türkçe gazete çıkarma imtiyâzının verildiğini ifade etmektedirler²²⁶. Ancak, XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti, siyasetini ve icratını hem tebaaya ve hem de dış ülkelere anlatmak için bütün modern devletler gibi bir gazeteye ihtiyaç duymuş ve Takvim-i Vekayi gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Bunun dışında daha çok dışa dönük propaganda fonksiyonu görmek için devlet desteğinde ecnebilerin özel gazete çıkarma teşebbüsleri vardı²²⁷. Bu müteşebbislerden biri olan Çörçil, 1840 yılında İstanbul'da bir gazete çıkarmak talebinde bulunmuştu. Bâbiâli, resmî Takvim-i Vekayi gazetesinin yanında gayr-i resmî bir gazetenin neşrini faydalı bulduğundan Mayıs 1840'da Çörçil'in bu isteğini kabul etmiş ve kendisine üç yıl süreyle ayda 5.000 kuruş maddî yardım yapmayı kararlaştırmıştı²²⁸.

Çörçil gerekli izni alınca, gazeteyi çıkarmak için çalışmalara başlamış ve bu amaçla Hamidiye türbesi karşısında, bir matbaa kurarak 31 Temmuz 1840'da *Ceride-i Havadis* gazetesini neşretmeye başladı.

Neşredildiği ilk günlerde hiç satılamayan *Ceride-i Havadis*'in okuyucu sayısı 1843 yılında 150 kişiyi geçmiyordu. Aynı yıl devlet yardımının kesilmesi üzerine gazete kapanmak zorunda kalmıştır. Çörçil gazetenin tekrar çıkarılabilmesi için kendisine ayda 2.600 kuruş yardım yapılması talebinde bulunmuştur. Her şeyde İngiliz elçiliğinin yardımını almaya alışan Çörçil, İngiliz Elçisi S. Canning vasıtasıyla bu hususta Bâbiâli'ye baskıda bulunmuşsa da bir netice alamamıştır. Bununla birlikte gazetenin yayın hayatını sürdürmesini faydalı bulan Bâbiâli, okuyucu sayısını artırmaya çalışmış²²⁹ ve neticede gazetenin okuyucu sayısı 1844 yılında takriben 300 kişiyi bulmuştur²³⁰. Bu sayıyı yeterli bulmayan Çörçil okuyucu sayısının 800 kişiye çıkarılmasını veya gazetenin devlet tarafından idare edilmesini istiyordu²³¹.

²²⁶ Bkz. Arthur Alric, *Aynı eser*, s. VII ; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 182.

²²⁷ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 1983, s. 144.

²²⁸ BA, İD, Nr. 741 ; Reşad Kaynar, *Aynı eser*, s. 313-316.

²²⁹ BA, İH, Nr. 1035.

²³⁰ BA, İH, Nr. 1239, Lef. 1.

²³¹ BA, İH, Nr. 1239, Lef. 1.

Ceride-i Havadis'in devlet tarafından idaresi, resmî gazete olmaması sebebiyle mümkün görülüyordu. Fiyatının artırılması halinde ise zaten yeterli olmayan okuyucu sayısı iyice azalacaktı. Bu ortamda, gazete finans açısından tekrar devlet tarafından desteklenmeye başlandı²³². Bu yardım 1845 yılında ayda 2.500 kuruşa yükselmiştir²³³. Böylece, gazete yirmi yıl süre ile devletin yarı resmî organı haline gelmiştir²³⁴.

Bazı müellifler, W. Çörçil'in Kırım Savaşı esnasında bir İngiliz gazetesinin muhâbiri olarak Kırım'a gittiğini ve oradan gönderdiği haberlerin neşredilmesi sonucu gazetenin trajinin arttığını kaydediyorlarsa da²³⁵ W. Çörçil H. 1262 (1845-1846) yılında ölmüştür²³⁶. Gazetenin idaresi oğlu Alfred Churchill'e geçmiştir²³⁷.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında, memleket dahilinde, bazı ıslâhat teşebbüsleri ile kendini güçlendirmeye çalışırken, dışta da toprak bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli savaflara girmiş ve ecnebilerin ülke dahilinde çıkardıkları meselelerle meşgul olmuştur. Çeşitli olaylara karışan ecnebler, Türk mahkemelerinin ve kanunlarının hükmünden kurtulmak için tercümanlardan yardım istemişlerdir. Tercümanlar bu gibi ecnebilere yardım edebilmek için her yola baş vurmuşlar, hattâ devletin makamlarını küçük düşürücü ağır bir lisan kullanmaktan bile çekinmemişlerdir. Elçiliklerle, Rum asıllı tercümanlar vasıtasıyla münasebet kurabilen devlet, onların insafına kalmaktaydı. Devletin, yabancı dil bilen elemanı yetiştirmeyle bu sıkıntı yavaş yavaş ortadan kalkacaktır.

Tercümanların menfaatlerini ön plânda tutan davranışları, İngiliz elçisinin tavrı, devlet adamlarının birbirlerini çekememeleri ve aralarındaki haberleşmenin sağlıklı yürütülememesi neticesinde adı bir zabıta ve adli vak'a olan Çörçil meselesini siyâsî mesele şekline sokmuş ve neticede, Akif Efendi vazifesinden alınmak, Çörçil'e de ticarî imtiyâzlar tanınmak suretiyle mesele yatıştırılmaya çalışılmıştır. Bu durum daha sonraki dönemde bir emsâl teşkil

²³² BA, CH, Nr. 7308.

²³³ BA, CH, Nr. 8095.

²³⁴ M. Nuri İnuğur, *Aynı eser*, s. 183.

²³⁵ Bkz. Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 126 ; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s. 9 ; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s. 146.

²³⁶ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, VIII, 118.

²³⁷ BA, İD, Nr. 1666.

etmiş ve elçilikler, menfaatlerine ters düşen devlet ricalinin azlını isteyerek sık sık devletin iç işlerine müdahale eder olmuşlardır.

Tanzimat'tan sonra emsali sık sık görülecek olan bu olayın haricî siyasetle alakalı olduğu şüphesizdir. Rusya, 1829 Edirne Andlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ni himayesi altına alma politikasını takip etmeye başlamış ve 1833'ten itibaren bu sahada bazı başarılar da kazanmıştı. Bu durumu menfaatine ters bulan İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu. Çörçil vak'ası da bu fırsatlardan birini teşkil etmiştir. Bu meselenin çözümlenmesinden sonra Osmanlı-İngiliz münâsebetleri gelişmiş ve devletin ekonomik sistemini temelinden değiştiren ticarî andlaşma (16 Ağustos 1838) imzalanmıştı. Böylece Osmanlı ülkesindeki İngiliz saygınlığı artmıştır. Buna karşılık, Çörçil vak'asından sonra Osmanlı-Rus münasebetleri gevşemiş, 1840 ve 1841 Lohdra Andlaşmaları ile Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu kaybetmeye başladığını anlayınca tekrar Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetine dönmüştür. Böylece, İngiltere'nin Çörçil meselesini bahane ederek Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırma politikasında ısrar etmesi uzun sürede semeresini vermiş ve 1853 - 1856 Kırım Savaşı ile bu politika amacına ulaşmıştır.

مصدوره قوللار کده
 جویله ووزن کورک حوادیکه ره دیله به همایونده عینده پاک بنده لرینک خاموشیت منکوره به اوتون دینره عدم صدقون
 ده لکه اولمها بویغیلدده ایسه فاج هفته در بنومه بنومه نازک و نعلیل ایلدکنده جیره لره صیقلیس قشوقوی
 قینا فیدره دوربار اولدین یانله وقتت معینت هیغایلرینده هورینک مصالی رکنده لک کلده کله اشکله اولغینده
 موافقه ااده سنبلرکی بیورلین حاکره موصلیه بنده لرینک یرینه دیلمنک قلمن کمره نوب ننده عالی اقدون قوللار
 استیقام اومر نند هکیده انیبه کورنک اولمده بونده بیله علی لولام سعی مالاکلام قلمده و قلمکله اهداکنک و یلده نیک
 و جریه نیک وار لانی انجه و صافنی اوزن اوجیلوب بولکلرینده حاکیه قلمده جلیله سفینه کیمده بیورلسا اولما هبه اولغینده
 غولمه معنار فح اولاره ده عجمت بیور بونقون دیلمه سارا اشاکه قیاس قلم و نر بیدار قلمونن موعده دورکت بیور کیمه یلک
 عولمه و تقیریم حاکه مبارکته قلمده ره اقدیمه اعلا بیورلسه اولما معنای حکم و خیرلم یلر تقصیم عین سنبلرین قلمده اولمده
 اول بیزه ده کلامده اروفونن قلمده مه لاله اولور اولور کیم

William Churchill'in, kendisine bağlanan aylık 300 kuruş maaşın artırılmasına ve Divân-ı Hümayûn kalemi mühimme-
 nûvisâtından Ali Efendi'nin Ceride-i Havâdis muharriri olarak istihdamına dâir takdim ettiği arzuhaldır. Arzuhalin alt kısmında
 W. Churchill'in mührü yer almaktadır. BA, ID, Nr. 4734.

